

Xenofons Græske Historie.

Anden Bog.

Kap. 1.

1. De Soldater, der laa paa Chios under Anførsel af Eteonikos¹, levede, saa længe Sommeren varede, dels af Aarstidens Frembringelser, dels af at arbejde for Løn ude paa Landet; men da Vinteren var indtraadt, og de ikke havde Føde, ej heller Klæder eller Fodtøj, rottede de sig sammen og traf Aftale med hverandre om at overfalde Byen Chios; og man besluttede, at alle de, der vilde være med hertil, skulde gaa med en Rørstok i Haanden, for at de kunde kende hverandre og se, hvor mange de vare. Da nu Eteonikos havde faaet Nys om deres Aftale, var han først raadvild om, hvorledes han skulde tage denne Sag, eftersom Antallet af dem, der gik med Rørstokke, var stort; thi paa den ene Side forekom det ham at være betænkeligt at skride aabenlyst ind mod de Sammen-svorne, da det jo saa kunde befrygtes, at de hastigt vilde gribe til Vaaben, bemægtige sig Byen og optræde paa Fjendevs og saaledes fordærve alt, hvis de vandt Overhaand; og paa den anden Side syntes han, det

¹) Om *Eteonikos* se ovfr. S. 47 Anm. 1.

var farligt at lade mange Forbundsfæller¹ styrtes i Fordærvelse, da Lakedaimonierne jo saaledes vare udsatte for at faa et daarligt Rygte paa sig ogsaa hos de øvrige Hellenere, og Forbundsfællernes Soldater let kunde blive uvillige til at deltage i Kampen. Men omsider tog han femten Mand, væbnede med Dolke, med sig og gik rundt omkring i Byen; og da han saa traf paa en øjensyg Mand, som kom ud fra en Læges Bolig og havde en Rørstok i Haanden, lod han ham støde ned. Det kom nu til et larmende Opløb, og man spurgte om, hvorfor Manden dog var bleven dræbt; da lod Eteonikos kundgøre, at det var, fordi han havde gaaet med Rørstokken. Denne Kundgørelse bevirkede, at alle de, der gik med Rørstokke, kastede disse fra sig; saa ofte nemlig nogen hørte dette, blev han bange for, at man skulde se ham med Stok i Haanden. Herefter sammenkaldte Eteonikos Chierne til en Forsamling og opfordrede dem til at skyde Penge sammen, for at Søfolkene kunde faa deres Lønning og ikke skulde gøre Optøjer; og de adlød hans Opfordring. Samtidigt gav han ogsaa Signal til, at Folkene skulde gaa om Bord paa Skibene; og han gik saa hen til hvert enkelt Skib, efter som det laa i Rækken, og talte mange opmuntrende og formanende Ord til Folkene, idet han lod, som om han slet ikke vidste noget om, hvad der havde været i Værk, og tillige betalte han hver Mand en Maanedes Lønning.

2. Herefter forsamledes Chierne og de øvrige Forbundsfæller i Efesos og holdt Raadslagning om Sagernes nærværende Stilling; og de besluttede at skikke Sendemænd til Lakedaimon, som baade skulde berette, hvorledes det stod til, og bede om, at man

¹) Der menes selvfølgelig *Chierne*, hvis Liv og Gods svævede i Fare, hvis Eteonikos ikke gjorde noget for at forhindre det tilsigtede Overfald paa deres By.

vilde sende Lysandros ud for at overtage Anførselen over Flaaden; han stod nemlig i godt Ry hos Forbundsfællerne paa Grund af sin tidligere Nauarchi, under hvilken han blandt andet havde sejret i Søslaget ved Notion¹. Sendemændene bleve da ogsaa afsendte; og med dem fulgte tillige nogle Sendebud fra Kyros, som havde det samme Ærinde. Lakedaimonierne beskikkede imidlertid kun Lysandros til Næstkommanderende, hvorimod Arakos blev Nauarch; thi det var en Lov hos dem, at den samme Mand ikke maatte blive Nauarch to Gange; men i Virkeligheden overdrog de dog Flaaden til Lysandros.

3. I det paafølgende Aar², da Lysandros var ankommen til Efesos, kaldte han Eteonikos med samt hans Skibe til sig fra Chios og sammendrog ogsaa alle de andre Skibe, der muligvis ellers fandtes nogensteds; og dels istandsatte han disse, dels lod han bygge nye til i Antandros. Han begav sig ogsaa hen til Kyros og bad ham om Penge; og rigtignok svarede Kyros ham, at de Penge, han havde haft med fra Kongen, vare opbrugte, ja mange flere til, og viste ham, hvor mange hver især af Nauarcherne havde faaet; men alligevel gav han ham nogen. Da Lysandros nu havde faaet Pengene, beskikkede han Skibsbefalingsmænd for de enkelte Krigsgalejer og udbetalte Søfolkene den Lønning, de havde til gode. Samtidigt gjorde ogsaa Athenaiernes Krigsøverster sig rede til at drage til Flaaden ved Samos.

4. Herefter kaldte Kyros Lysandros til sig, da der var kommet et Sendebud til ham fra hans Fader med den Melding, at denne laa syg og vilde have, at han skulde komme til ham; han var i Tham-

¹) Se ovfr. I, Kap. 5, 2.

²) Aar 405.

neria i Medien nær ved Kadusiernes Land¹, idet han havde foretaget et Krigstog mod disse, da de havde gjort Oprør. Efter at nu Lysandros var kommen, sagde Kyros til ham, at han ikke maatte indlade sig i Søslag med Athenaierne, undtagen naar han havde langt flere Skibe; baade Kongen og han selv, sagde han, havde Penge nok, saa at han, for saa vidt det kom an derpaa, kunde bemande mange Skibe. Han gav ham endvidere Anvisning paa alle Skatterne fra de helleniske Byer, for saa vidt de tilkom ham selv, og overgav ham de Pengemidler, han havde tilovers; og efter at have bedt ham huske paa, hvor venligsindet han var baade mod Lakedaimoniernes Stat og mod Lysandros personlig, begav han sig paa Rejsen op til sin Fader.

5. Da nu Kyros havde overgivet alt sit til Lysandros og derefter tiltraadt Rejsen op til sin syge Fader efter dennes Kaldelse², udbetalte Lysandros Lønning til

1) *Kadusierna* boede ved den sydvestlige Side af det kaspiske Hav.

2) Diodoros (13, 104) indskyder her en Beretning om følgende Begivenhed: »Paa den Tid, da Lysandros (efter at have taget Afsked med Kyros) var vendt tilbage til Efesos, fik nogle Mænd i Miletos, som tragtede efter at indføre Oligarchi, den demokratiske Forfatning i Byen kuldkastet med Understøttelse fra Lakedaimonierna. Først lod de under Dionysosfesten deres heftigste Modstandere gribe i deres Huse og myrdede henved 40 af dem; dernæst udtog de en Dag, medens Torvet var fuldt af Folk, de 300 rigeste Mænd og lod dem dræbe. De bedste Mænd af det demokratiske Parti, ikke færre end 1000 i Tallet, bleve da grebne af Skræk og flygtede bort til Satrapen Farnabazos; han modtog dem velvilligt, gav hver Mand af dem en Guldstater og bosatte dem i Blanda, en Fæstning i Lydien.« Plutarchos (Lysand. 8) fortæller om denne samme Sag, at de oligarchisksindede Milesiere, som Lysandros, deres gode Ven, havde lovet sin Hjælp til at styrte Demokratiet og fordrive deres Modstandere, først vare komne paa andre Tanker og havde forsonet sig med dem, og at Lysandros da lod, som om han var glad derover; men

sin Hær og sejlede derpaa ind i den keramiske Bugt i Karien¹. Her angreb han den med Athenaierne forbundne Stad Kedreiai², erobrede den den næste Dag med Storm og solgte dens Indbyggere, en halvbarbarisk Befolkning, som Slaver; derfra sejlede han bort til Rhodos. Athenaierne gjorde imidlertid fra Samos som Udgangspunkt flere Hærgningstog mod Kongens Land og sejlede ogsaa gentagne Gange mod Chios og Efesos og forberedte sig til at levere et Søslag; hjemme i Athen havde man valgt Menandros, Tydeus og Kefisodotos til Krigsøverst foruden dem, der allerede var det. Fra Rhodos sejlede nu Lysandros langs med Ioniens Kyst op til Hellespontos³, dels for at op-

underhaanden tilkendegav han dem sin Misfornøjelse dermed og æggede dem til at overfalde Demokraterne. Og da de saa virkelig gjorde dette, understøttede han dem ivrigt; han rykkede ind i Byen, og de oligarchiske Oprørere, som han først mødte, skældte han ud paa Skrømt og truede dem med Straf, men Demokraterne bød han være ved godt Mod og forlade sig paa, at der ikke skulde vederfares dem noget ondt, saa længe han var til Stede. Hans Hensigt med denne hykleriske og underfundige Færd var at berolige Demokraternes bedste Mænd, for at de ikke skulde flygte bort, men blive i Byen og omkomme dér; og det gik da ogsaa saaledes; thi alle, som havde fæstet Lid til hans Ord, bleve myrdede.

¹) Se ovfr. S. 24; Anm. 1.

²) Istedenfor denne By nævner Diodoros *Iasos* i Karien (se Thuk. VIII, 28) og siger, at Lysandros efter dens Erobring lod alle de mandvoksne Beboere, 800 i Tallet, dræbe, solgte Kvinder og Børn som Trælle og sløjfede Byen.

³) Plutarchos (Lysand. 9) fortæller, at han undervejs erobrede flere af Øerne og hærgede paa Aigina og Salamis; han landede ogsaa ved Attika og mødtes her med Kong Agis, som fra Dekeleia var draget ned til Kysten med sin Hær for at træffe ham; og han viste Hæren, hvor stærk hans Sømagt var, og hvorledes han kunde sejle hvorhen han vilde, fordi han var Herre paa Havet. Da han imidlertid fik Efterretning om, at Athenaierne forfulgte ham, begav han sig videre paa Farten og flygtede over mellem Øerne til Asien.

snappe de Handelsfartøjer, der kom sejlene ud igennem Strædet¹, dels for at angribe de Stæder, der vare faldne fra Lakedaimonierne. Ogsaa Athenaierne gik da under Sejl fra Chios, men lagde Farten hen over det aabne Hav, fordi Asien var dem fjendsk. Fra Abydos for Lysandros langs med Kysten hen til Lampsakos, som var i Forbund med Athenaierne; og imidlertid drog Abydenerne og Peloponnesiernes andre Forbunds-fæller sammesteds hen over Land under Anførsel af Lakedaimonieren Thorax. De angreb nu Lampsakos og indtog det med Storm; Soldaterne plyndrede den rige By, som havde fuldt op af Vin, Korn og alle andre Slags Fornødenheder; men alle de fribaarne Personer gav Lysandros deres Frihed tilbage. Athenaierne, hvis Flaade var lige i Hælene paa dem, lagde sig for Anker ved Elaius paa Chersonesos med 180 Skibe; og medens de dér vare i Færd med at spise deres Middagsmad, kom der Melding til dem om Begivenhederne ved Lampsakos, hvorfor de øjeblikkelig sejlede op til Sestos. Her forsynede de sig med Proviant og brød saa straks derefter op igen og sejlede til Aigospotamoi lige over for Lampsakos; Hellespontos er paa dette Sted henved 15 Stadier bredt. Her nød de deres Aftensmaaltid.

6. I den paafølgende Nat, da det var henimod Hanegal, gav Lysandros sine Folk Befaling til at spise Frokost og saa gaa om Bord paa Skibene; men efter at han havde truffet alle sine Forberedelser til at levere et Søslag og ladet Skytsdækkenerne² anbringe paa Skibssiderne, udstedte han den Kundgørelse, at ingen maatte røre sig fra sin Plads eller sejle ud fra Land. Athenai-

¹) Det var formodentlig mest Skibe, som fra Pontosegnene førte Kornladninger til Peiraieus.

²) Se ovfr. I, Kap. 6, 5 (S. 41, Anm. 1).

erne lagde sig lige ved Solens Opgang i Slaglinie uden for Lampsakos's Havn med Fronten imod Fjenderne, idet de tænkte, at det nu skulde komme til et Søslag; men da Lysandros stadigt undlod at sejle ud imod dem, og det omsider var blevet sent hen paa Dagen, sejlede de atter tilbage til Aigospotamoi. Lysandros gav da de hurtigste Sejlere blandt sine Skibe Befaling til at følge efter Athenaierne; og naar disse vare gaaede fra Borde, skulde de udspejde, hvad de tog sig for, og derpaa sejle tilbage og melde ham det; selv lod han ikke sine Folk gaa fra Borde, før disse Skibe vare komne tilbage. Saaledes bar han sig ad fire Dage igennem; og Athenaierne sejlede ogsaa daglig ud til Kamp imod ham og trak sig tilbage igen om Aftenen. Da nu Alkibiades fra sine befæstede Pladser dér i Nærheden saa', at Athenaierne laa for Anker ved en aaben Strand og ikke ved nogen By, samt at de maatte gaa femten Stadier bort fra Flaaden for at hente deres Levnedsmidler fra Sestos, hvorimod Fjenderne laa i en Havn og ved en By og vare vel forsynede med alt, kom han ridende hen til deres Lejr og sagde til dem, at det var en daarlig Plads, de laa paa; og han tilraadede dem at flytte Skibene hen til Sestos, hvor de baade havde en Havn og en By i Nærheden; »naar I er dér«, sagde han, »vil I kunne indlade eder i Søslag, hvad Øjeblik I selv vil«. Men Krigsøversterne, særligt da Tydeus og Menandros, bød ham pakke sig bort; for nu, sagde de, var de Krigsøverster, ikke han. Og han gik da sin Vej¹.

1) Diodoros (13, 105) fortæller, at *Alkibiades* sagde til Athenaierne, at de to Thrakerkonger *Medokos* og *Seuthes* vare hans gode Venner og havde lovet at understøtte ham med en stor Krigsmagt, hvis han vilde bekæmpe Lakedaimonierne; han opfordrede dem derfor til, at de skulde give ham Del i Anførselen, og tilsagde dem, at han i saa Fald enten vilde

7. Da Athenaierne nu paa den femte Dag sejlede bort igen til deres Ankerplads¹, sagde Lysandros til de Folk fra hans egen Flaade, der fulgte efter dem, at naar de havde set, at Athenaierne vare gaaede fra Borde og havde spredt sig omkring paa Chersonesos (— hvad de gjorde stadigt mere for hver Dag, der gik, da de baade maatte købe deres Levnedsmidler langt borte og desuden, som man let kan forstaa, ringe-agtede Lysandros, fordi han ikke lagde ud til Kamp imod dem —), saa skulde de sejle tilbage til ham og hejse et Skjold i Vejret, naar de havde tilbagelagt Halvvejen over Strædet. De gjorde ogsaa saaledes, som han havde befalet, og Lysandros gav da straks sin Flaade Signal til at sejle ud saa hurtigt som muligt; samtidigt rykkede ogsaa Thorax ud med Landtropperne langs hen med Kysten². Da nu Konon saa' Fjenderne sejle frem til Angreb, gav han Signal til, at man skulde ile til Skibene for af al Magt at afslaa Angrebet; men eftersom Folkene havde spredt sig omkring, fik nogle af Skibene kun de to Rækker Rorbænke³ besatte,

tvinge Fjenderne til Søslag eller ogsaa selv slaas med dem til Lands med sine Thrakere. Han gjorde dette, baade fordi han ønskede at vise sit Fædreland en stor Tjeneste, og fordi han haabede derved atter at skulle genvinde sin tidligere Gunst hos Folket. Men da Athenaiernes Krigsøversterte mente, at de vilde komme til at bære Skylden, hvis det gik uheldigt, hvorimod alle vilde tillægge Alkibiades Æren, hvis det gik heldigt, bød de ham pakke sig i Hast og ikke mere nærme sig deres Lejr. — Om Alkibiades's videre Skæbne indtil hans Død fortæller Xenofon intet; Beretningerne derom findes hos Plutarchos (Alkib. 37 ff.).

¹) Det var i August 405.

²) Meningen hermed var vel den, at han og hans Hær skulde understøtte Lysandros's Folk, hvis Overfaldet paa Athenaierne mislykkedes, og de bleve nødt til at trække sig tilbage til Asiens Kyst.

³) Om Trierernes Rorkarle og deres Anbringelse i tre Rækker se Thuk. II. Bd., Anm. bag i Bogen S. 3 f.

andre kun den ene, og atter andre vare fuldstændig tomme. Kun Konons eget Skib og syv andre, der flokkede sig om ham, sejlede fuldt bemandede ud i sluttet Skare og foruden dem Statsgalejen Paralos; men alle de andre Skibe traf Lysandros liggende inde ved Land og erobrede dem dér. Flertallet af Folkene tog han til Fange inde paa Landjorden og drev dem sammen i en Hob; dog var der nogle, der slap bort til Smaafæstningerne dér i Egnen. Konon flygtede med de ni Skibe, da han saa¹, at alt var tabt for Athenaierne; undervejs løb han først ind til Forbjærget Abarnis ved Lampsakos og tog derfra de store Sejl, der hørte til Lysandros's Krigsskibe¹; dernæst sejlede han selv med otte Skibe til Euagoras paa Kypros², men Paraloskibet sejlede til Athen for at bringe Melding om, hvad der var sket. Lysandros førte nu baade de erobrede Skibe og Krigsfangerne samt alt det erobrede Gods over til Lampsakos; af Krigsøversterne havde han fanget Filokles og Adeimantos foruden flere andre. Samme Dag han havde udført denne Bedrift, sendte han den milesiske Kaperskibsfører Theopompos til Lakedaïmon for at melde, hvad der var sket; og han naaede sit Bestemmelsessted tredje Dagen derefter og bragte Meldingen.

8. Derefter sammenkaldte Lysandros Forbunds-fællerne til en Forsamling og opfordrede dem til at

¹) Se ovfr. S. 5 Anm. 1.

²) Han frygtede, som Diodoros siger, for Folkets Vrede og var bange for, at det skulde gaa ham som Krigsøversterne fra Arginussai; derfor vilde han ikke sejle til Athen, men begav sig til sin Ven *Euagoras*, som paa den Tid under persisk Overhøjhed beherskede Øen *Kypros*. Han var siden i Euagoras's Tjeneste en Række Aar, indtil under den korinthiske Krig, da han væsentlig hjalp med til at genoprejse Athens Magt.

raadslaa om, hvad der skulde gøres med Fangerne¹. Her blev der da fremført mange Klager over Athenaierne, baade for de lovløse Handlinger, de allerede havde begaaet, og for dem, de ved en Folkebeslutning havde vedtaget at gøre, hvis de vandt Sejr i Søslaget, idet de nemlig havde besluttet at hugge den højre Haand af paa alle dem, de fangede levende², endvidere fordi de engang, da de havde erobret to Krigsskibe, eet fra Korinthos og eet fra Andros, havde ladet hele Mandskabet paa dem kaste over Bord; det var den attiske Krigsøverst Filokles, der havde taget disse Folk af Dage. Der blev desuden sagt meget andet; og man besluttede derfor at henrette alle dem af Fangerne, der vare Athenaiere, blot med Undtagelse af Adeimantos, fordi han alene i Folkeforsamlingen havde søgt at hindre Vedtagelsen af Folkebeslutningen om at afhugge Fangernes Hænder; der var imidlertid dem, der beskyldte ham for at have forraadt Flaaden³. Men Filokles lod Lysandros henrette først af dem alle, efter at han havde forelagt ham det Spørgsmaal, hvad den vel havde fortjent at lide, der først havde begyndt paa at vise lovløs Grusomhed mod Hellenerne⁴.

¹) Deres Antal skal have været 3000.

²) Filokles havde efter Plutarchos (Lysand. 9) bevæget Athenaierne til at vedtage den grusomme Beslutning »at hugge den højre Haands Tømmelfinger af paa Fangerne, for at de ikke mere skulde være i Stand til at bære et Spyd, men nok til at trække en Aare«.

³) og dette var altsaa efter disse Folks Mening Grunden til, at Lysandros skaanede ham.

⁴) Plutarchos (Lysand. 13) fortæller udførligere herom efter Theofrastos: »Lysandros kaldte Krigsøverst Filokles for sig og spurgte ham, hvilken Straf han vilde idømme sig selv, fordi han havde tilraadet sine Medborgere at gøre noget saadant ved Hellenerne. Da svarede Filokles, uden at vise nogen Svaghed eller Fejghed i Ulykken, at han ikke skulde anklage dem, der ingen Dommer havde over sig, men

Kap. 2.

1. Da Lysandros derpaa havde ordnet Forholdene i Lampsakos¹, sejlede han mod Byzantion og Kalchedon. Indbyggerne i disse Byer aabnede deres Porte for ham efter at have tilstaaet de Athenaiere, der laa i Garnison hos dem, fri Afmarche. De Mænd, der havde forraadt Byzantion til Alkibiades, flygtede nu for det første bort til Pontos, men kom siden til Athen, hvor man gav dem Borgerret. Lysandros sendte baade Athenaiernes Garnisonssoldater og overhovedet enhver Athenaiere, han ellers nogensteds² saa', hjem til Athen, idet han alene tilstod dem Sikkerhed for Farten did hen, men ikke til nogen anden Plads; han vidste jo nok, at jo flere Folk der blev samlede i Athen og Peiraeus, desto hurtigere vilde der blive Mangel paa Levnedsmidler³. I Byzantion og Kalchedon efterlod han Lakoneren Sthenelaos som Kommandant og sejlede derpaa selv bort til Lampsakos, hvor han gav sig i Færd med at istandsætte sine Skibe.

2. I Athen udbredte Efterretningen om Ulykken sig, efter at Paralosskibet var kommen derhen ved

som Sejrrherre gøre det samme, som han vilde være kommen til at lide, hvis han var bleven overvunden. Derpaa gik han i Bad og iførte sig en prægtig Kappe og gik saa i Spidsen for sine Medborgere til Henrettelsen.

1) Ved disse Ord sigter X. til Ordningen af dets Forfatningsforhold i Spartas (ja maaske Lysandros's personlige) Interesse, idet Byen fik en oligarchisk Regering.

2) Der tænkes særligt paa de attiske *Klerucher* paa Chersonesos og andre Steder.

3) Besættelsen af Byerne ved Bosporos og Hellespontos (bl. a. *Sestos*, som han ogsaa skal have erobret snart efter Sejren ved Aigospotamoi) var af stor Vigtighed, idet han saaledes kunde hindre Tilførselen af Korn fra Pontos til Peiraeus. Efter Taleren Isokrates (18. Tale, § 61) skal han ogsaa have udstedt en Kundgørelse, hvorved han under Dødsstraf forbød enhver at føre Kornladninger til Athen.

Nattetid, og Jammersraabet gik fra Peiraieus mellem de lange Mure helt op til Byen, idet den ene meddelte Budskabet til den anden. Den Nat fik da intet Menneske Søvn, idet de sørgede ikke blot over de omkomne, men endnu langt mere over sig selv, saasom de tænkte, at de vilde komme til at lide det samme, som de havde gjort mod Melierne, da de havde betvunget dem ved Belejring, og ligesaa mod Histiaieerne, Skionaierne, Toronaierne, Aigineterne og mange andre af Hellenerne¹. Den paafølgende Dag afholdt de en Folkeforsamling, i hvilken man besluttede at spærre alle Havnene paa een nær² med Dæmninger, sætte Murene i Forsvarsstand og udstille Vagtposter paa dem samt overhovedet træffe alle de andre nødvendige Forberedelser i Byen til den ventede Belejring.

3. Medens nu Athenaierne vare sysselsatte hermed, gik Lysandros med 200 Skibe fra Hellespontos til Lesbos og ordnede Forholdene saavel i de andre Byer paa denne Ø som særligt i Mytilene³; og til Stæderne oppe paa Thrakiens Kyst sendte han 10 Krigs-

¹) Smlgn. Thuk. I, 114; II, 27; IV, 57; V, 3. 32. 116.

²) nemlig Handelsfartøjernes Havn ved Peiraieus.

³) Det samme gjorde han ogsaa i de forskellige andre Byer, som han efterhaanden erobrede; og hans Fremgangsmaade herved beskrives nærmere af Plutarchos (Lysand. 13), som siger, at Lysandros overalt, hvor han kom hen paa sin langsoimne Fremrykning mod Athen, saavel i de fjendtlige som i de med Peloponnesierne forbundne Byer ophævede de dér gældende Forfatninger, enten de vare demokratiske eller ikke, og indsatte Timandsregeringer (Dekadarchier), dannede af hans egne personlige Tilhængere, Medlemmerne af de yderliggaaende oligarchiske Klubber, som han havde stiftet overalt; tillige ansatte han i hver By en spartansk Kommandant (Harmost). Paa denne Maade skaffede han sig i en vis Forstand selv Herredømmet over hele Hellas. At det herved paa mange Steder kom til at gaa blodigt ud over hans Modstandere, var naturligt. Det var en slem Forsmag, han saaledes gav Hellenerne paa Lakedaimoniernes Herredømme.

skibe under Anførsel af Eteonikos, som bragte alle Pladser dér til at svinge Athenaierne og slutte sig til Lakedaimonierne. Ogsaa hele det øvrige Hellas havde lige straks efter Søslaget ved Aigospotamoi revet sig løs fra Athenaierne, alene paa Samierne nær; disse havde anrettet et Blodbad paa Aristokraterne og hævdede siden deres Herredømme i Byen. Herefter sendte Lysandros Bud saavel til Agis i Dekeleia som til Lakedaimon og lod sige, at nu kom han sejlene med 200 Skibe; og Lakedaimonierne rykkede da ud med hele deres Krigsstyrke og ligesaa de andre Peloponnesiere paa Argeierne nær; den, der havde udstedt Ordren til Udrykning, var den anden Konge i Lakedaimon, Pausanias¹. Denne tog da, efter at de alle vare blevne samlede, hele Styrken med sig og lejrede sig i Nærheden af Athen ved det Gymnasion, der hedder Akademeia². Lysandros drog imidlertid til Aigina og tilbagegav Byen dér til de gamle Aiginetere efter at have samlet saa mange af dem, som det var ham muligt; og paa samme Maade bar han sig ogsaa ad over for Melierne og alle de andre, der vare blevne berøvede deres eget Land. Herefter hærgede han Salamis og kastede saa Anker uden for Peiraieus med 150 Krigsskibe og spærrede Indsejlingen dertil for Handelsskibene.

4. Athenaierne, som nu belejredes baade til Lands og til Søs, vare raadville om, hvad de skulde gøre, da de hverken havde Skibe eller Forbundsfæller eller Proviantforsyning; og de mente, at intet kunde frelse dem fra selv at komme til at lide det, som de havde gjort mod Indbyggerne i de nys nævnte smaa Stæder, ikke for at tage Hævn og Straf over dem, men

¹) Denne havde tiltraadt Regeringen 408 efter sin Fader *Pleistonaax's* Død.

²) Det laa N. for Athen ved den lille Flod *Kefissos*.

af overmodige Voldsmænds Lyst til at øve Uret, og ikke af nogen som helst anden Grund end den, at de havde stillet sig paa deres Modstanderes Side i Kampen. Derfor tilbagegav de alle dem, der havde lidt Skaar i deres borgerlige Ære og Ret¹, deres fulde Borgerrettigheder; og skønt mange Mennesker i Byen omkom af Sult, holdt de ud og vilde ikke underhandle med Fjenden om Fred. Men da endelig Levnedsmidlerne vare ved at slippe fuldstændig op, skikkede de Sendemænd til Kong Agis og erklærede sig villige til at træde i Forbund med Lakedaimonierne, naar de blot maatte beholde Murene og Peiraiæus, og paa disse Vilkaar vilde de slutte Overenskomst med dem. Agis bød dem gaa til Lakedaimon; thi Afgørelsen, sagde han, laa ikke i hans Haand. Saa snart nu Sendemændene havde bragt denne Melding hjem til Athenaierne, lod disse dem rejse til Lakedaimon; men da de vare ankomne til Sellasia i Lakonien², og Eforerne dér hørte af dem, hvad de havde at sige (— dette var ganske det samme, som de havde sagt til Agis —), bød de dem paa Stedet

¹) ifølge en eller anden Domskendelse, hvorved de vare blevne belagte med *Atimi*, d. v. s. helt eller delvis berøvede deres borgerlige Rettigheder. Den Folkebeslutning, hvorved Athenaierne benaadete disse Folk, blev vedtagen paa Forslag af en vis *Patrokleides*, og man har den endnu bevaret i en af Andokides's Taler, skønt i en noget molesteret Skikkelse. Meningen med denne Foranstaltning, som var en Gentagelse af, hvad man havde gjort i Athen 480, da Xerxes's Angreb true, var at skaffe Byen flere Forsvarere; men i Virkeligheden kom den til at berede Staten stor Fare. Thi en meget stor Del af dem, der saaledes bleve benaadete, var Folk, der havde været med i den oligarchiske Revolution 411; og efter Benaadningen forstærkede de straks det oligarchiske Parti i Athen, som nu paa ny begyndte at røre sig stærkt og snart gik af med Sejren og styrtede den demokratiske Forfatning.

²) *Sellasia* laa i Lakoniens nordlige Grænsedistrikt Skiritis, o. 1½ Mil fra Sparta.

forføje sig bort og først komme igen efter at have overvejet Sagerne bedre, hvis de ellers ønskede Fred. Da Sendemændene saa vare komne hjem igen og havde bragt denne Melding til Byen, betog Modløshed alle; thi de troede, at de skulde gøres til Trælle, og at mange vilde omkomme af Sult, medens man skikkede nye Sendemænd. Men hvad Nedrivningen af Murene angik, var der ikke mere nogen, der havde Mod paa at raade dertil; thi Archestratos, som i Raadet havde udtalt, at det var det bedste at slutte Fred med Lakedaimonierne paa de Vilkaar, disse stillede, var bleven kastet i Fængsel¹; og Vilkaarene var, at Athenaierne skulde nedrive et Stykke af hver især af de lange Mure paa en Strækning af ti Stadier. Ja, man havde endog vedtaget en Folkebeslutning om, at det ikke skulde være nogen tilladt at indlede en Raadslagning om noget saadant².

5. Da Forholdene nu stod saaledes, sagde Theramenes i Folkeforsamlingen, at hvis man vilde sende ham til Lysandros³, skulde han nok vende hjem igen med sikker Besked om, hvorvidt Lakedaimonierne, naar

¹) idet man naturligvis beskyldte ham for at være en Landsforræder.

²) Denne Folkebeslutning er muligvis bleven vedtagen paa Forslag af den heftige Demagog *Kleofon*; det hedder sig, at han ved den Folkeforsamling, der blev holdt straks efter Sendemændenes Hjemkomst for at forhandle om de af Eforerne stillede Fredsbetingelser, mødte beruset og iført sin Rustning (— han gjorde nemlig Tjeneste blandt Vagtmandskabet paa Murene —) og truede med, at han med sit Sværd vilde skære Halsen over paa enhver, der talte for at slutte Fred paa saadanne Vilkaar.

³) Lysandros var vistnok den Gang ovre i Asien; da nemlig Belejringen trak længe ud, gik han med en Del af Flaaden derover for at ordne Forfatningsforholdene i Stæderne dér paa sin vante Vis; særligt vilde han ogsaa belejre og undervinge det genstridige *Samos*.

de holdt fast paa deres Fordring om Murene, gjorde dette med den Bagtanke, at de vilde gøre Byens Indbyggere til Trælle, eller om det blot var for at sikre sig deres Troskab. Man sendte ham af Sted, og han forblev nu hos Lysandros tre Maaneder og mere endda, idet han afventede det Tidspunkts Komme, da Athenaierne, som det var at vente, vilde være villige til at gaa ind paa ethvert som helst Forslag, fordi hele deres Forraad af Levnedsmidler var sluppet op¹. Efter at han saa i den fjerde Maaned var kommen tilbage, aflagde han i Folkeforsamlingen den Beretning, at Lysandros havde holdt ham tilbage hos sig lige til nu og saa til sidst budt ham at gaa til Lakedaimon; thi ikke han selv, havde han sagt, havde Myndighed til at afgøre de Spørgsmaal, Theramenes stillede til ham, men kun Eforerne. Herefter valgte man ham selv tilige med ni andre til at gaa som Sendemand til Lakedaimon med uindskrænket Fuldmagt². Men Lysandros havde allerede forud sendt nogle Lakedaimoniere og i Forening med dem en landsforvist Athenaiier Aristoteles til Eforerne for at melde disse, at han havde

1) Om denne Fremstilling af Theramenes's Motiver, som vi ogsaa finde hos Lysias, er ganske sand og retfærdig mod Manden, er vist omtvisteligt; men det var nu den af Demokraterne vedtagne Opfattelse. Det er dog nok muligt, at han har talt Sandhed, naar han sagde, at det var Lysandros, der havde holdt ham tilbage.

2) Det har vel været i denne Folkeforsamling, at Theramenes, som det berettes hos Lysias, har søgt at vække Forhaabninger hos Athenaierne om, at han maaske kunde skaffe dem mildere Fredsbetingelser, naar de blot vilde give ham uindskrænket Fuldmagt til at aftale Fredsslutningen med Eforerne; og dette har bevæget Athenaierne til at vælge ham til Sendemand, skønt der fra Kleofons og andre Demokraters Side blev gjort Indsigelse mod hans Valg, hvad der nok kunde være Anledning til efter den Maade, hvorpaa hans første Sendefærd var forløben.

givet Theramenes det Svar, at det var dem, der havde Myndigheden til at træffe Afgørelse om Fred og Krig.

6. Saa snart nu Theramenes og de andre Sendemænd vare ankomne til Sellasia og paa Spørgsmaalet om, hvad der var Hensigten med deres Komme, havde svaret, at de kom for at forhandle om Fred og havde uindskrænket Fuldmagt dertil, bød Eforerne herefter, at man skulde kalde dem til Sparta. Efter at de saa vare komne derhen, afholdt Eforerne en Folkeforsamling¹, i hvilken navnlig Korinthierne og Thebaierne, men ogsaa mange andre af Hellenerne, talte imod at slutte Fred med Athenaierne; man skulde tværtimod, sagde de, ødelægge deres By i Bund og Grund. Lakedaimonierne erklærede imidlertid, at de ikke vilde føre Trældom over en hellenisk By, som havde vist Hellas en stor Velgerning under de største Farer, der havde truet det; men de tilbød at slutte Fred paa det Vilkaar, at Athenaierne skulde nedrive baade de lange Mure og Peiraieus², udlevere deres Flaade paa tolv Skibe nær, tillade de Landsforviste at vende hjem, have Fjende og Ven fælles med Lakedaimonierne og følge disse, hvorhen de førte an, baade til Lands og til Vands³. Med

¹) I denne var, som det følgende viser, ogsaa Sendemænd fra de forskellige med Sparta forbundne Stater til Stede, se Thukyd. I, 67.

²) d. v. s. alle Fæstningsværkerne ved Peiraieus.

³) Ordlyden af Eforernes Erklæring til de attiske Sendemænd meddeles i spartansk Dialekt hos Plutarchos (Lysand. 14): »Lakedaimoniernes Regering har besluttet følgende: Naar I nedrive Peiraieus og de lange Mure samt rømme alle Stæderne og kun beholde eders eget Land, — naar I gøre dette, kunne I faa Fred, om I ønske det, og naar I tillige benaade de Landsforviste. Hvad Antallet af Skibene angaar, skulle I rette eder efter, hvad der maatte blive besluttet hist (d. v. s. af Lysandros og de andre Anførere, der belejrede Athen)«. — Her nævnes altsaa ikke den sidste af de hos X. anførte Betingelser; men at det virkelig har været underforstaaet, at

denne Besked vendte Theramenes og de andre Sendemænd med ham tilbage til Athen¹.

7. Da de drog ind i Byen, omringede en stor Skare Mennesker dem, opfyldte af Frygt for, at de skulde være komne hjem med uforrettet Sag; thi det var ikke muligt at tøve længere, fordi der var saa mange, der daglig omkom af Sult. Den paafølgende Dag aflagde Sendemændene Beretning om, paa hvilke Vilkaar Lakedaimonierne vilde slutte Freden; Theramenes førte Ordet for dem og sagde, at man maatte adlyde Lakedaimonierne og nedrive Murene. Der var vel nogle, der talte imod ham², men mange flere, der sluttede

Athen herefter skulde lyde Sparta paa den af ham angivne Maade, kan der ikke være Tvivl om. Endnu en Fredsbestemmelse nævnes hos Aristoteles («Athens Statsforfatning» Kap. 34) og Diodoros (14, 3), nemlig, at Athen for Eftertiden skulde have den i Forfædrenes Tid herskende Statsforfatning; og det maa utvivlsomt have sin Rigtighed hermed, da denne Bestemmelse, som sikkert er bleven indsat paa Theramenes's Andragende, bliver det Grundlag, hvorpaa alle de efterfølgende Begivenheder i Athen udvikle sig.

¹) I Theramenes's Fraværelse havde det forfatningsfjendske Parti i Athen faaet *Kleofon* sat under Anklage og henrettet, skønt der efter Lysias's Fremstilling af denne Sag herved blev begaaet et groft Justitsmord; dermed var den farligste Modstander af Freden ryddet af Vejen.

²) Det var efter Lysias's Angivelse nogle gode, demokratisk-sindede Mænd af Strategernes og Taxiarchernes Kollegium, fornemlig *Strombichides* og *Dionysodoros*. Men Theramenes og hans Partifæller skulle da ved nogle foragtelige Personers Hjælp (— der nævnes særligt en vis *Agoratos* —) have faaet dem beskyldt for at have indgaaet et statsfjendtligt Komplot og foranlediget det allerede da stærkt oligarchisksindede Raad til at kaste dem i Fængsel; og da saaledes al Modstand var slaaet ned, blev Fredsslutningen endelig vedtagen af Folkeforsamlingen. Det er dog muligt eller endog sandsynligt, at Tidsangivelsen hos Lysias her er urigtig; disse Mænd have vel snarest hørt til dem, der havde advaret mod at sende Theramenes paa den anden Gesandtskabsrejse til Sparta; og det har da været under hans Fraværelse paa denne Rejse, at

sig til ham; og man vedtog da at gaa ind paa Freden¹. Herefter sejlede Lysandros ind i Peiraieus, de Landsforviste vendte hjem, og man skred til at rive Murene ned under Fløjtespillerskers Musik og med stor Iver; thi man tænkte, at den Dag var Begyndelsen til en Frihedstid for Hellas². —

Kap. 3.

1. I det paafølgende Aar³ besluttede Athenaiernes Folk at vælge 30 Mænd, som skulde opskrive de i Fædrenes Tid gældende Love, efter hvilke Statens Styrelse skulde føres. Valgte blev følgende Mænd: Polychares, Kritias, Melobios, Hippolochos, Eukleides, Hieron, Mnesilochos, Chremon, Theramenes, Aresias, Diokles, Faidrias, Chaireleos, Anaitios, Peison, Sofokles, Eratosthenes, Charikles, Onomakles, Theognis, Aischines, Theogenes, Kleomedes, Erasistratos, Feidon, Drakontides, Eumathes, Aristoteles, Hippomachos og Mnesitheides. Efter at dette var sket, sejlede Lysandros bort til Samos, og Agis førte Landhæren bort fra

Oligarcherne hjemme i Athen fik dette Kup sat i Scene mod disse Mænd, lige som de fik Kleofon fjernet, for at Vejen saaledes kunde været banet for Antagelsen af de Fredsbetingelser, som man forudsaa at Theramenes vilde bringe hjem med sig.

¹) Freden blev sluttet i April 404.

²) Se Anm. bag i Bogen.

³) Aar 404. Men X. har ikke passet paa, at Fredsslutningen ogsaa falder i dette Aar. Og det er sikkert ogsaa galt, naar han i det følgende lader de 30 Mænds Indsættelse gaa forud baade for Agis's Bortmarche fra Attika, som utvivlsomt maa være foregaaet straks efter Fredsslutningen, og for Lysandros's Tog mod og Erobring af Samos, som i det mindste efter Diodoros's udtrykkelige Vidnesbyrd havde fundet Sted, før Lysandros drog til Peiraieus og hjalp Oligarcherne i Athen med at faa indsat Tredivemandsregeringen.

Dekeleia, opløste den og lod Folkene fra de forskellige Byer gaa hjem hver til sit.

2. Samierne bleve nu belejrede af Lysandros paa alle Sider, men vilde i Begyndelsen ikke underkaste sig; og Lysandros stod allerede i Begreb med at storme deres By, da de endelig kapitulerede paa det Vilkaar, at alle de Fribaarne skulde have Lov til at drage bort, hver især med een Klædning, men alt andet skulde de overgive til ham. Saaledes drog de da deres Vej; men Lysandros overgav Byen med samt alt, hvad der fandtes i den, til de gamle, i sin Tid¹ forjagne Borgere og indsatte en Timandsregering hos dem. Herefter lod han Skibene fra Forbundsføllernes Stæder sejle bort hver til sit, men med de lakoniske Skibe sejlede han selv hjem til Lakedaimon, idet han medførte baade Skibssnablerne af de erobrede Skibe og alle Krigsskibene fra Peiraieus paa tolv nær, samt de Guldkranse, han efterhaanden havde faaet fra Stæderne som Gaver til sig personlig, og 470 Talenter i møntet Sølv, som vare blevne tilovers af de Skatte-sommer, Kyros havde givet ham Anvisning paa til Krigsførelsen, foruden hvad han ellers havde erhvervet i Krigen. Alt dette afleverede han til Lakedaimonierne sidst paa Sommeren².

¹) Aar 412, se Thukyd. VIII, 21; disse Borgere hørte til det oligarchiske Parti.

²) Plutarchos (Lysand. 16) fortæller, og dette er vist rigtigere, at Lysandros efter at have indsat de 30 i Athen selv sejlede op til Thrakerkysten med sin Flaade, men derimod sendte *Gylippos* hjem til Lakedaimon med de store Rigdomme, han havde vundet. Om *Gylippos's* Færd ved denne Lejlighed se Thuk. III. Bd., S. 379 Anm 3. Med Lysandros's Ankomst til Thrakien hænger det vel sammen, at *Alkibiades*, som ikke længere troede sig sikker dér, flygtede bort fra sine thrakiske Smaaforter og gik over til Asien for at søge Beskyttelse hos *Farnabazos*. Men de 30 Tyranner i Athen frygtede, at han kunde blive farlig for deres Herredømme; og gennem Lake-

3. I Athen vare de 30 Mænd blevne valgte lige straks efter, at de lange Mure og Fæstningsværkerne omkring Peiraieus vare blevne sløjfede. Men skønt de vare valgte med den Bestemmelse at skrive Love, efter hvilke Statens Styrelse skulde føres, nølede de bestandigt med at opskrive og offentlig bekendtgøre disse Love¹; derimod besatte de Pladserne i Raadet og de forskellige Embedskollegier ganske saaledes, som det behagede dem². Derefter lod de først dem, om hvem

daimonierne og Lysandros fik de da udvirket, at Farnabazos lod ham myrde. (Plut. Alkib. 37 ff.). Noget efter blev Lysandros imidlertid uenig med Farnabazos, som sendte en Klage over ham til Sparta; og saa kaldte Eforerne ham hjem (Plut. Lysand. 19 f.).

¹) Efter Aristoteles indskrænkede de sig til de rent negative Foranstaltninger at afskaffe Efiates's Love, hvorved Aar 462 Areiopagos var blevet berøvet sin Myndighed, uden at det dog nu fik denne tilbage, og at fjerne visse Bestemmelser af de gamle soloniske Love (især angaaende Testation og Arv), som paa Grund af deres Utydelighed tit havde givet Anledning til chikanøse Processer.

²) De sammensatte først et 500 Mands Raad af deres gode Venner, alle sammen ivrige Oligarcher; det tjente dem som Kriminaldomstol under deres eget Forsæde, og det var under deres Regering den eneste Domstol, der havde noget at bestille, medens derimod saavel Areiopagos som Heliastdomstolene vare satte helt ud af Spillet. De indsatte dernæst et nyt Archontkollegium, hvis Formand var *Pythodoros*; siden vilde dog Athenaierne ikke anerkende dette Kollegium, men kaldte Aaret 404/3 for *Anarchiets Aar*. Men hverken Archonterne eller de andre Øvrigheder, som de indsatte, havde noget som helst at sige; en sørgelig Rolle spillede kun Ellevemændenes Kollegium som Fuldbyrder af deres Bloddomme; dets Formand var den nedrige *Satyros*, som i sin Tid havde været meget virksom ved Kleofons Mord. Endelig indsatte de en oligarchisk Timandskommission til særligt at styre den stærkt demokratiske og derfor meget farlige Havnestad *Peiraieus* med den vigtige Borg *Munichia*; denne Kommissions væsentligste Medlem var *Charmides*, Fætter til Kritias og Morbroder til Platon.

alle vidste, at de under Demokratiet stadigt havde levet af Sykofanti¹ og plaget »de ædle og gode« Borgere, gribe og anklage paa Livet; og baade dømte Raadet med Glæde disse Personer til Døden, og alle de andre Borgere, der vidste med sig selv, at de ikke hørte til den Slags Folk, vare paa ingen Maade misfornøjede hermed. Men saa begyndte de at lægge Raad op om, hvorledes de kunde blive satte i Stand til at behandle Staten ganske som de vilde; og herefter sendte de da først Aischines og Aristoteles til Lakadaimon for at faa Lysandros til at hjælpe dem med at udvirke, at man overlod dem en Del Besætningstropper, indtil de (som det naturligvis hed sig) fik skaffet »de Illesindede« af Vejen og ordnet Statens Forfatning; og de lovede at underholde dem paa egen Bekostning. Lysandros føjede dem og udvirkede, at man sendte dem de forlangte Tropper under Anførsel af Harmosten Kallibios². Og da de saa havde faaet Besætningen, gik de Kallibios under Øjne og sledskede for ham paa enhver mulig Maade, for at han skulde bifalde alt, hvad de gjorde; og ledsagede af Folk af Besætningstropperne, som han gav dem med til Hjælpere, fængslede de hvem de vilde; og nu holdt de sig ikke længere til de ilde-

1) „Sykofanter“ kaldtes i det demokratiske Athen de slette Personer, der, idet de gav sig Udseende af at være Forfatningens trofaste Vogtere, for egen Fordels Skyld plagede forskellige Borgere med chikanøse Anklager, støttede paa falske eller intetsigende Grunde. Naturligvis kastede de sig særligt over dem, der her og i det følgende betegnes som »de ædle og gode Mænd«, »de bedste Borgere« o. desl., d. v. s. dem, der havde oligarchiske Tendenser.

2) Efter Aristoteles kom den lakedaimoniske Besætning først senere til Athen, efter Theramenes's Henrettelse; men alle vore øvrige Kilder tale for, at det skete temmelig tidligt, og X. turde vel da paa dette Punkt nærmest have Ret. Garnisonen bestod af o. 700 Mand og blev lagt i Kvarter paa Akropolis.

sindede og uværdige Personer, men tog endogsaa dem, som de troede mindst vilde finde sig i at blive skubbede til Side og vilde kunne faa flest til at slutte sig til deres Bestræbelser, hvis de vilde prøve paa at modarbejde dem i noget ¹.

4. I den første Tid berskede der da nu Enighed og Venskab mellem Kritias og Theramenes: men efterhaanden forandrede dette Forhold sig. Medens nemlig Kritias var hidsig paa at faa mange Mennesker henrettede, hvad der var en Følge af, at han selv var bleven landsforvist af Demokratiet², satte Theramenes sig idelig derimod, idet han sagde, at det ikke var billigt at lade nogen dræbe, fordi han maaske tidligere havde staaet i Ære hos Demokratiet, naar han da ikke dengang havde gjort de ædle og gode Borgere noget

¹) Til deres første Ofre hørte de kort før deres Regeringstiltrædelse fængslede Strateger og Taxiarcher; imellem dem var ogsaa *Eukrates*, en Broder til den ulykkelige Feltherre Nikias. For øvrigt maa det siges, at det ikke blot var Frygt for Modstandere eller privat Hævnlyst, der førte de 30 ind paa deres Rædselsherredømme, men ogsaa deres store Penge-nød. Det var virkelig yderst vanskeligt for dem at skaffe de nødvendige Penge til Veje til Regeringens Førelse, særligt ogsaa til at underholde de fremmede Tropper; Landet var ødelagt, Handel og Industri standset, største Delen af Borgerne forarmede og Tributten fra Forbundsfællerne tabt. Dette drev dem til at kaste sig over de velhavende Borgere og Metoiker, der endnu fandtes i Landet; og de tjente naturligvis mest, naar de lod disse Folk henrette under et eller andet Paaskud og saa konfiskerede deres Gods. Eksempler paa deres Færd i denne Retning omtales nedenfor i Theramenes's Tale.

²) Meningen hermed er, at han handlede af personlig Hævnlyst. Hvornaar for øvrigt *Kritias*, som efter Revolutionen i 411 var optraadt som en ivrig Demokrat, havde paadraget sig Folkets Vrede og var bleven forvist, vides ikke med Sikkerhed; han havde jo særligt taget sig af Alkibiades's Hjemkaldelse, og man har derfor formodet, at han er falden i Unaade samtidig med Alkibiades (407).

ondt; »saavel jeg som du«, sagde han, »har jo da ogsaa i den Tid baade sagt og gjort meget for at tækkes Borgerne.« Kritias, som endnu paa dette Tidspunkt omgikkes fortroligt med Theramenes, indvendte herimod roligt, at for Folk, der vilde have Magten, gik det ikke an at undlade at skaffe dem af Vejen, der vare mest i Stand til at hindre det; »og hvis du mener«, sagde han, »at fordi vi er tredive og ikke en enkelt Mand, — at vi derfor ikke behøver at sørge saa omhyggeligt for Opretholdelsen af det nuværende Regimente, som hvis det var et Tyrannerredømme, saa er du en skikkelig Taabe.« Men da saa i den følgende Tid mange bleve henrettede, tilmed uretfærdigt, og som Følge deraf mange aabenbart stak Hovederne sammen og med ængstelig Forundring spurgte hverandre om, hvad det dog skulde blive til med Forfatningen, ytrede Theramenes atter gentagne Gange, at hvis man ikke fik et rigeligt Antal Borgere til at tage Del med i Regeringen, vilde Oligarchiet umuligt kunne holde sig i Længden. Dette havde til Følge, at Kritias og de andre Medlemmer af Tredive-mandsregeringen opstillede en Liste over tre Tusinde, der, som det hed sig, skulde have Del i Statens Styrelse; thi de vare nu blevne bange og ikke mindst for Theramenes, idet de frygtede, at Borgerne skulde flokke sig sammen om ham. Men i Anledning af denne nye Forholdsregel ytrede Theramenes igen, at i det mindste efter hans Mening var det urimeligt, først at man, naar man vilde have de bedste Mænd blandt Borgerne til Deltagere i Statsstyrelsen, netop valgte tre Tusinde, ret som om det var en Selvfølge, at dette Tal maatte indbefatte lutter ædle og gode Borgere, og det ikke var tænkeligt, at der enten skulde kunne findes dygtige Folk uden for eller slette Personer inden for denne Kres; »og dernæst«, sagde han, »gør vi, saa vidt da jeg kan se, to Ting, der staar i den skarpeste Strid med hin-

anden: vi gør vort Herredømme til et Voldsherredømme, og dog lade vi det være svagere end dem, vi behersker».

5. Saaledes udtalte Theramenes sig¹; men de Tredive sammenkaldte derefter Borgerne til en Mønstring saaledes, at de lod de 3000 samle sig paa Torvet, medens de, der stod uden for Listen skulde møde andensteds, nogle paa een Plads, andre paa en anden; dernæst bød de dem², og medens de saa havde fjernet sig, lod de Besætningstropperne og dem af Borgerne, der vare enige med dem selv, rykke ind paa Samlingspladserne og fratog dem alle sammen paa de tre Tusinde nær deres Vaaben; disse lod de bringe op paa Borgen og sammendyngede dem dér i Athenas Tempel. Efter at dette var sket, tænkte de, at nu kunde de da gøre alt, hvad de vilde; og derfor lod de mange dræbe for personligt Fjendskabs Skyld, mange ogsaa for at tage deres Penge. Og for at de ogsaa kunde have Penge til at lønne Besætningstropperne med, besluttede de, at de hver især skulde fængsle en af de i Athen bosatte rige Fremmede og slaa dem selv ihjel, men konfiskere deres Penge. De opfordrede da ogsaa Theramenes til at fængsle en eller anden, hvem han selv vilde; men han svarede: »Nej, det synes mig ikke at være smukt, naar man giver sig ud for at høre til de bedste, at man saa er mere uretfærdig i sin Færd end Sykofanterne. Thi disse lod dog dem leve, som de fik Penge af; men skal vi saa slaa Folk ihjel,

¹) I det følgende har Aristoteles Begivenhederne ordnede paa en helt anden og vistnok rigtigere Maade; herom se Anm. bag i Bogen.

²) Teksten er her ødelagt; sandsynligvis er der blevet anvendt en lignende List som den, Hippias i sin Tid havde benyttet, hvorom se Thukydidens VI, 58; de Tredive have altsaa befalet dem at lægge deres Vaaben og Rustninger fra sig og forsøje sig hen til en eller anden Plads, hvor de sagde at de vilde tale til dem.

der ikke gør os nogen Uret, blot for at vi kan tage deres Penge? Vil ikke en saadan Færd i enhver Henseende være mere uretfærdig end Sykofanternes?» Nu mente da de andre, at han var til Hinder for, at de kunde gøre hvad de vilde, og derfor lagde de Raad op imod ham; og i private Samtaler, som de førte med Raadsherrerne, en med en, en anden med en anden, satte de ondt for ham som en Person, der skadede Regeringen. Og efter at de saa havde givet nogle unge Mennesker, som de ansaa for frække nok til at vove alt, Befaling til at møde ved Raadhuset med Dolke skjulte under Armhulen, forsamlede de Raadet.

6. Da Theramenes nu var kommen til Stede her, rejste Kritias sig op og talte, som følger:

»Raadsherrer! Hvis nogen af eder mener, at der henrettes flere end tilbørligt, saa maa han betænke, at overalt, hvor der foregaar Statsomvæltninger, finder sligt Sted; og her i vor By kan det ikke være andet end at de, der søger at gennemføre en Statsomvæltning i oligarchisk Retning, maa have særlig mange Fjender, baade fordi Byen er den folkerigeste af alle de helle-niske Byer, og fordi Mængden her længst Tid igennem har levet i Frihed. Vi har nu erkendt, dels at Demokratiet er en trykkende Statsforfatning for saadanne Mænd som os og eder, dels at det demokratiske Folk sikkert aldrig vil kunne blive Venner med Lakedaimonierne (— dem, som vi kan takke for, at vi endnu bestaar —), hvorimod de bedste Borgere vistnok altid vil vedblive at være disse tro; derfor søger vi i Samklang med Lakedaimoniernes Tanker at indføre den Forfatning, vi nu arbejder paa. Og hvis vi da mærker, at nogen staar Oligarchiet imod, rydder vi ham af Vejen, saa vidt vi kan det; men allermest forekommer det os at være ret og billigt, at enhver af vor egen Kres, der muligvis skader denne vor Statsordning, kommer til at lide Straf

derfor. Naa, nu mærker vi, at Theramenes her gør alt, hvad han kan, for at ødelægge baade os og eder. At dette er sandt, vil I let se, dersom I giver Agt paa Sagerne; thi saa vil I finde, at der hverken er nogen, der mere end denne Theramenes laster de nærværende Forhold, ej heller nogen, der staar os mere imod, naar vi ønsker at rydde en eller anden af de demokratiske Folkeledere af Vejen. Hvis han nu endda lige fra Begyndelsen af stadigt havde tænkt saaledes, saa vilde han ganske vist være vor Fjende, men man vilde dog ikke med Rette kunne anse ham for en slet Karl; men han har jo tværtimod selv været den første til at indlede Troskabs- og Venskabspagten med Lakedaimonerne, han har selv været den første til at styrte Demokratiet, og han har fremfor nogen anden ægget eder til at paalægge dem Straf, der først blev dragne for eders Domstol; og saa er han dog nu, da baade I og vi er komne til at staa som aabenbare Fjender af Demokratiet, ikke længere tilfreds med hvad der sker! Naturligvis gaar hans Stræben ud paa, at han for sit eget Vedkommende atter kan komme paa sikker Grund, medens vi kan komme til at bøde for, hvad der er gjort. Derfor bør han lide sin velfortjente Straf, ikke blot som Fjende, men ogsaa som Forræder baade mod eder og mod os. Forræderi er jo dog noget, der er lige saa meget værre end aabenlyst Fjendskab, som det er vanskeligere at vogte sig for det skjulte end for det aabenbare; og det er saa meget mere hadeværdigt, som Forholdet jo er det, at med aabenbare Fjender slutter Folk tit Forlig paa ny og fæster atter Tiltro til dem, men har man grebet nogen i Forræderi, saa har ingen nogensinde enten sluttet Forlig med et saadant Menneske eller stolet paa ham for Eftertiden.

Og for at I kan komme til Erkendelse af, at det, denne Mand nu gør, ikke er noget nyt af ham, men

at det ligger ham i Blodet at være Forræder, saa skal jeg nu genkalde hans tidligere Færd i eders Erindring. Denne Mand, som oprindelig stod højt i Ære hos det demokratiske Folk ligesom hans Fader Hagnon, var fremfor nogen ivrigt opsat paa at styrte Demokratiet og indføre de 400's Regering, og han indtog en af de første Pladser i dennes Rækker; men da han mærkede, at der rottede sig et Modparti sammen mod Oligarchiet, ja, saa gjorde han sig i Modsætning til sin tidligere Optræden til den fornemste Fører for det demokratiske Folk i Kampen mod hine. Deraf kommer det naturligvis, at han har faaet Øgenavnet »Kothornen«; thi lige som Kothornen¹ passer til begge Fødder, saaledes vender han stadigt Øjne til begge Partier. Men den Mand, Thera-
menes, der fortjener at leve, bør ikke være rask til at føre sine Fæller ind i Bryderier og Farer for saa straks at skifte Kurs, hvis der møder nogen Modstand; nej, han bør tværtimod, ret som naar man er om Bord paa et Skib, udholde alle Farer og Anstrengelser sammen med de andre, indtil de naar Ankerplads; thi hvorledes skulde de vel ellers nogensinde kunne naa derhen, hvor de skal, hvis de straks, naar de mødte nogen Hindring, vilde give sig til at sejle i modsat Retning? Og ganske vist er det jo saa, at alle Statsomvæltninger fører Drab og Henrettelser med sig; men du er dog, netop fordi du har saa let ved at skifte Parti, fremfor nogen anden Skyld i, at snart mange af Oligarchiets Mænd er blevne henrettede af Folkepartiet, snart mange af Demokratiets af Aristokraterne.

¹) *Kothorner* kaldtes i det 5. Aarh. en Slags fra Lydien indførte, højtskaftede og magelige Støvler, som passede lige godt til begge Fødder; man bar dem kun inden Døre, og særligt anvendtes de af Kvinder. Først senere hen kaldtes de tragiske Skuespilleres Fodbeklædning med dette Navn; og de tragiske Kothorner saa anderledes ud.

Fremdeles er det jo ogsaa denne Mand, som af vore Krigsøverstere var sat til at optage de Athenaiere, der var sunkne med deres Skibe i Søslaget ved Lesbos, og som saa selv forsømte at tage dem op, men ikke desto mindre rejste Anklage mod Krigsøverstene og fik dem dømt fra Livet, blot for at han selv kunde slippe velbeholden fra det.

Men naar nu denne Mand, hvad jo enhver klart kan se, altid stræber efter selv at komme ovenpaa, hvorimod han ikke bryder sig det mindste om Æren eller om sine Venner, hvorfor i al Verden skal vi saa skaane ham? hvorfor skal vi ikke, da vi jo kender hans Vendekaaberi, sikre os imod ham, for at han ikke skal blive i Stand til ogsaa at gøre det samme mod os, som han altid plejer? Vi anklager altsaa denne Mand baade som den, der lægger Raad op imod os, og som den, der pønser paa Forræderi saavel imod os som imod eder. Og for at I kan indse, at vi kun gør, hvad ret og billigt er, saa betænk ogsaa følgende. Lakedaimoniernes Statsordning gælder jo dog uimodsigeligt for at være den bedste; hvis nu dér en af Eforerne i Stedet for at rette sig efter Flertallets Vilje vilde indlade sig paa baade at laste Regeringen og at modsætte sig dens Foretagender, tror I saa ikke, at han saavel af Eforerne selv som af hele den øvrige Stat vilde blive anset for værdig til den sværeste Straf? Saaledes skal da ogsaa I, hvis I da ellers er fornuftige, skaane — ikke denne Mand, men eder selv; hvis I nemlig lader ham beholde Livet, vil dette vistnok sætte Mod i mange af eders politiske Modstandere; men mister han det, vil hans Død sikkert berøve dem alle, saavel dem her i Byen som dem uden for dens Mure¹, de Forhaabninger, de nærer«.

¹) Der menes her utvivlsomt *Thrasymbulos* og hans Folk; thi disse havde, som den rigtige Fremstilling hos Aristoteles

7. Efter at have holdt denne Tale, satte Kritias sig ned; og nu rejste Theramenes sig og talte som følger:

»Raadsherrer! Først vil jeg tale om det, som Kritias sidst har sagt mig paa. Han paastaar nemlig, at jeg har faaet Krigsøversterne dømt fra Livet ved at optræde som Anklager imod dem. Men det var jo, som alle véd¹, ikke mig, der først begyndte at tale ondt om dem; nej, det var tværtimod dem, der sagde, at skønt de havde paalagt mig at optage de Forulykkede i Søslaget ved Lesbos, havde jeg ikke gjort det. Jeg anførte da til mit Forsvar, at det paa Grund af Stormen ikke engang havde været muligt at være paa Søen, end mindre da at optage Folkene; og Borgerne syntes, det var en rimelig Tale, jeg dér førte, hvorimod det kom til at tage sig ud, som om de anklagede sig selv; thi skønt det jo, efter hvad der laa i deres Ord², havde været muligt at redde Folkene, havde de prisgivet dem til Døden derved, at de vare sejlede deres Vej. Det undrer mig imidlertid ikke, at Kritias har faaet en falsk Forestilling om denne Sag; thi dengang dette gik for sig, var han ikke her i Byen, men oppe i Thessalien, hvor han i Ledtog med Prometheus arbejdede paa at indføre Demokrati og væbnede Penesterne mod deres Herrer³. Jeg vil da nu først ønske, at intet af det,

viser, allerede begyndt at røre sig før Theramenes's Fald, skønt X. for at faa alt, hvad der angaar dem, samlet paa eet Sted, først omtaler dem i det følgende Kapitel.

1) Hvad Theramenes her siger, stemmer ganske vist ikke med X.'s Fremstilling af Sagen ovenfor i I, Kap. 7, 1, men derimod med den, som Diodoros giver; se ovfr. S. 47 Anm. 2.

2) d. v. s. deres Erklæring om, at de havde befalet Theramenes at optage de Skibbrudne; en saadan Befaling, maatte det synes, havde de ikke kunnet give, uden at de havde anset dens Udførelse for mulig.

3) *Penesterne* vare de oprindelige Beboere af Thessalien, som de fra Epeiros indvandrede Thessalere havde betvunget, saa

som han arbejdede paa hist oppe, maa ske her i Byen; men for Resten maa jeg saa gøre ham den Indrømmelse, at hvis nogen tragter efter at berøve eder Regeringen og derimod søger at styrke dem, der vil eder til Livs, saa er det kun billigt og retfærdigt, at han rammes af den strengeste Straf. Hvem det imidlertid er, der arbejder herpaa, det tror jeg I bedst vil kunne skønne om, hvis I vil lægge Mærke til, baade hvad der allerede er sket, og hvad hver især af os nu gør.

Det er jo nu sikkert, at lige indtil vi havde faaet eder indsatte i eders Raadsherrestilling og udnævnt Øvrighedspersoner og sat dem, der vitterligt havde været Sykofanter, under Anklage, herskede der fuldstændig Enighed mellem os alle sammen; men fra det Øjeblik af, da Kritias og hans Fæller begyndte at lade ædle og gode Borgere fængsle, begyndte ogsaa jeg at have en helt anden Anskuelse end de. Jeg vidste nemlig godt, at naar man henrettede Leon fra Salamis¹, som baade var og almindeligt ansaas for at være en god og dygtig Mand, og som ikke havde gjort Uret

at de siden stod i et lignende Livegenskabsforhold til de thessaliske Herrer som Heiloterne til de spartanske; de vare altid rede til at gøre Opstand mod deres Herrer. Vi véd for øvrigt intet nærmere om den her omtalte *Prometheus* eller om den af ham vakte Oprørsbevægelse mellem Penesterne, hvorved de oligarchiske Regeringer, som paa den Tid herskede i Thessaliens forskellige Stæder, truedes med Fald; men disse Regeringer havde fra tidligere Tider af trods Forskellen i politisk Tendens staaet i venskabeligt Forhold til det attiske Demokrati, og Kritias, som var forbitret paa dette, har da muligvis søgt at skade det ved at angribe dets Venner og Forbundsfæller.

¹) Vi véd intet nærmere om, hvem denne *Leon* har været; det er kun en ganske luftig Hypothese, der identificerer ham med den hos Thukydides oftere omtalte Strateg Leon. Men af Platons Apol. Kap. 20 véd vi, at *Sokrates* selv femte fik Ordre af de 30 til at gribe denne Leon og slæbe ham til Athen; Sokrates vilde dog ikke adlyde dem.

paa noget som helst Punkt, vilde hans Ligemænd blive grebne af Frygt, og deres Frygt vilde gøre dem til Modstandere af den af os indførte Forfatning. Jeg indsaa fremdeles, at naar man fængslede Nikeratos, Nikias's Søn, som baade var en rig Mand og aldrig nogensinde havde gjort noget, der viste demokratisk Sindelag hos ham (lige saa lidt som hans Fader¹), saa vilde ogsaa hans Ligemænd blive fjendtligsindede imod os. Og da saa ogsaa Antifon², som under Krigen stadigt havde stillet to godt udrustede Krigsgalejer til Statens Tjeneste, blev henrettet af os, forudsaa jeg, at ogsaa alle de, der havde vist sig ivrige for at tjene Staten, vilde blive mistænksomme over for os. Jeg gjorde fremdeles Indsigelse, dengang de foreslog, at hver især af os skulde fængsle een af de her bosiddende Fremmede³; for det var jo aldeles indlysende, at naar man henrettede disse, vilde ogsaa alle deres Standsfæller blive fjendtligsindede mod vor Forfatning. Endvidere gjorde jeg ogsaa Indsigelse, dengang de vilde fratage Borgernes store Masse deres Vaaben⁴, idet jeg mente, at man ikke burde gøre Staten svag; thi saa vidt jeg kunde skønne, var det heller ikke Lakedaimoniernes Tanke med at lade vor Stat bestaa, at vi kun skulde blive nogle ganske faa Mennesker, saa at vi ikke vilde

¹) Dette var den bekendte Feltherre *Nikias*, som var bleven henrettet af Syrakosierne. Naar de 30 satte hans eneste Søn *Nikeratos* under Anklage og lod ham henrette, var det alene for at faa fat i hans Penge; men for Resten siger Lysias etsteds, at de 30 her havde forregnet sig, idet hans Formue under Krigen var smeltet stærkt sammen, saa de kun fik o. 14 Talenter, medens de havde ventet at faa mindst 100.

²) Om denne *Antifon* véd man ellers intet.

³) En af disse Fremmede (*Metoiker*), som bleve henrettede alene for deres Penges Skyld, var Taleren Lysias's Broder *Polemarchos*.

⁴) hvorved de udskiltes af Borgernes Tal, saa at dette blev stærkt formindsket.

være i Stand til at yde dem nogen Hjælp; havde dette nemlig været deres Ønske, saa havde det jo staaet i deres Magt ikke at lade saa meget som et eneste Menneske her blive i Live, naar de blot en kort Tid endnu havde pint os med Sult. Heller ikke behagede det mig som de andre, at vi lejede Besætningstropper; vi kunde nemlig godt af vore egne Medborgere have knyttet saa mange til os, at vi, Herskerne, derved meget let vilde have været vore Undersaatter overlegne. Og navnlig da jeg saa', at mange her i Byen var fjendtligsindede mod vor Regering, og at mange blev jagne i Landflygtighed, syntes jeg fremdeles ikke om, at man landsforviste enten Thrasybulos eller Anytos eller Alkibiades¹; jeg vidste nemlig, at paa denne Maade vilde vore Modstanderes Styrke vokse, naar Mængden fik dygtige Førere, og naar paa den anden Side de, der havde Vilje til at føre an, forefandt mange, der vilde følge dem i Kampen. Mon da nu den, der aabenlyst fremsætter slige Advarsler, fortjener at regnes for en Ven eller for en Forræder? Nej, Kritias, de, der søger at afholde Folk fra at gøre sig mange til Fjender, eller de, der forestiller dem, at de skal vinde sig rigtig mange Forbundsfæller, — dem er det ikke, der giver Fjenderne Styrke; nej, langt snarere maa de, der uretmæssigt frastjæler Folk deres Penge og slaar dem ihjel, der ikke gør nogen Uret, regnes til den Slags Folk, der baade forstærker Modstandernes Tal og forraader ikke blot deres gode Venner, men ogsaa sig selv. Og

¹) *Thrasybulos*, Lykos's Søn, er den berømte demokratiske Fører fra 411 og de følgende Aar. *Anytos* var ogsaa en anset Demokrat, som hørte til Theramenes's Parti; det var ham, der senere hen optraadte som Anklager mod Sokrates. *Alkibiades* var en Søn af den berømte Alkibiades, en daarlig Person lige fra sin Barndom af; han var for øvrigt kun 13—14 Aar gammel, da han efter sin Faders Drab af de 30 blev forvist fra Athen.

hvis det nu ikke paa nogen anden Maade er muligt for eder at indse, at jeg taler Sandhed, saa anstil engang følgende Overvejelse. Hvad tror I at Thrasybulos og Anytos og de andre Landsforviste helst vilde ønske der skulde ske herhjemme? mon det, som jeg taler for, eller det, som disse Mænd gør? Jeg for min Del tror nemlig, at nu mener de, at de overalt har fuldt op af Forbundsfæller; hvis derimod den bedste Del af Borger-skabet var venligsindet imod os, vilde de nok, tror jeg, anse det for vanskeligt endogsaa blot at faa Fodfæste paa noget Punkt her i Landet.

Hvad fremdeles det angaar, Kritias sagde om mig, at det er min Natur idelig at skifte om, saa læg ogsaa Mærke til det, jeg nu vil sige. Den Statsforfatning, vi havde under de 400's Regering, blev jo, som enhver véd, indført efter en Beslutning af selve det demokratiske Folk, som lod sig bibringe den Forestilling, at Lakedaimonierne snarere vilde fæste Lid til enhver anden Forfatning hos os end til Demokratiet. Men da Lakedaimonierne jo alligevel fortsatte Krigen med usvækket Iver, og Aristoteles, Melanthios, Aristarchos¹ og de andre aabenlyst benyttede deres Myndighed som Krigs-øverster til paa Havnedæmningen Eetioneia at lade opføre Fæstningsværker, som det var deres Agt at optage Fjenderne i, for at de ved deres Hjælp kunde bringe Staten i deres egen og deres Klubfællers Magt, og jeg saa mærkede dette, traadte jeg op og hindrede dette Anslag; men kan dette kaldes at begaa Forræderi mod sine Venner? Saa skælder han mig ogsaa ud for en Kothorne, fordi jeg, som han siger, søger at staa mig godt med begge Partier. Men, i Gudernes Navn,

¹) Af disse Mænd har Thukydides (VIII, 92) kun nævnet *Aristarchos*; *Aristoteles* har X. omtalt ovenfor II, Kap. 2, 5 og 3, 1; *Melanthios* véd man intet bestemt om.

hvad skal man saa egentlig kalde den, der ikke staar sig godt med noget af Partierne? Og saadan er det med dig, Kritias; thi du blev jo, medens vi havde Demokratiet, regnet for den allerværste Demokrathader, og nu, da vi har faaet Aristokratiet, har du vist dig som den allerværste Aristokrathader. Jeg derimod, Kritias, har paa den ene Side til enhver Tid ligget i Krig med dem¹, der mener, at Demokratiet ikke vil kunne blive rigtig godt, før endogsaa Trællene og de, der paa Grund af deres økonomiske Elendighed gerne vilde sælge Staten for en Drachme, opnaar at faa denne Drachme; og paa den anden Side har jeg altid været en Modstander af dem, der tror, at et rigtig godt Oligarchi er det ikke muligt at faa her i Staten, førend de faar den bragt i den Stilling, at den beherskes tyrannisk af nogle faa Mænd. Men at lede Statens Styrelse i Forening med dem, der er i Stand til at gavne den dels som Ryttere dels som Sværtbevæbnede, dette har jeg baade tidligere stadigt anset for at være det bedste, og den Anskuelse forandrer jeg heller ikke nu. Men hvis du, Kritias, kan nævne nogen Lejlighed, hvor jeg i Forening enten med de hensynsløse Demokrater eller med de tyrannisksindede Oligarcher har taget mig for at berøve de ædle og gode Borgere Andel i Statens Styrelse, saa gør det; thi hvis man kan overbevise mig om, at jeg enten nu gør noget sligt eller nogensinde tidligere her gjort det, saa indrømmer jeg, at jeg ærligt har fortjent at lide de allerværste Mishandlinger og til sidst Døden.«

8. Da Theramenes efter denne Tale holdt inde,

¹) Theramenes vil med den Charakteristik, han her giver, betegne de allermest yderliggaaende *Ochlokrater*, som endogsaa ville have Adgangen til Raadet (— hvis Medlemmer fik en daglig Løn af 1 Drachme —) aabnet for de uværdigste og laveste Personer i Samfundet.

og Raadet tydeligt gav sin velvillige Stemning mod ham til Kende ved larmende Bifaldsudbrud, indsaa Kritias nok, at dersom han lod Raadet fælde sin Kendelse over ham ved fri Afstemning, vilde han blive frikendt; men hvis dette skete, mente han, vilde Livet ikke være til at udholde. Derfor gik han først hen til Tredivemandsregeringens øvrige Medlemmer og talte lidt med dem; og saa gik han ud af Salen og gav de tidligere omtalte, med Dolke væbnede Folk Befaling til at træde tæt hen ved Skranken¹, saaledes at Raadet tydeligt kunde se dem. Derefter traadte han paa ny ind i Salen og holdt denne Tale:

»Raadsherrer! Jeg mener, at naar en Statsleder er, som han bør være, har han den Pligt, at hvis han ser, at hans Venner føres bag Lyset, maa han ikke finde sig roligt deri. Og saaledes vil jeg da nu gøre. Desuden erklærer ogsaa disse Folk, der staar her tæt ved, at de ikke vil finde sig roligt i vor Færd, hvis vi vil lade den Mand slippe, der aabenlyst gør Oligarchiet Skade. Nu findes der blandt de nye Love² den Bestemmelse, at af dem, der staar paa de tre Tusindes Liste, maa ingen henrettes uden efter eders Dom, men alle dem, der staar uden for Listen, skal Tredivemandsregeringen selv have fuld Myndighed til at dømme til Døden. Jeg udsletter altsaa nu Theramenes her af Listen ifølge en af os alle i Forening tagen Beslutning; og saa«, sagde han, »dømmer vi denne Mand til Døden.«

¹) Den Plads i Raadhussalen, hvor Raadsherrerne sad, var ved en Skranke med en Gitterdør adskilt fra det Rum, der var forbeholdt Tilhørerne.

²) Disse har X. ikke tidligere omtalt; men om dem saavel som om den hele Strid mellem Aristoteles's og X.'s Fremstilling af de 30's Optræden mod Theramenes henvises til Anm. bag i Bogen.

9. Da Theramenes hørte dette, sprang han op, ilede hen til Alterarnen¹ og sagde: »Jeg retter da, Raadsherrer, den lovmæssigste Bøn, der tænkes kan, til eder: at det ikke maa tilstedes Kritias egenmægtigt at udslette enten mig eller nogen anden blandt eder, hvem han nu vil, men at der netop efter den Lov, som disse Mænd har skrevet om dem, der staar paa Listen, maa blive holdt Rettergang saavel over mig som over eder. Og vel er jeg ikke uvidende om (nej, ved Guderne, det er jeg ikke!), at dette Alter her ikke vil yde mig nogen som helst Beskyttelse; men jeg ønsker at gøre ogsaa dette klart for eder, at disse Mennesker overskrider alle Grænser ikke blot i deres Uretfærdighed mod Mennesker, men ogsaa i deres Ryggsløshed over for Guderne. Dog undrer jeg mig«, sagde han, »højlig over eder, I ædle og gode Mænd, hvis I ikke vil værne om eder selv, og det skønt I dog maa vide, at mit Navn ikke i mindste Maade er lettere at udslette end enhver af eders.«

10. Efter dette kaldte de Tredives Herold Elleve-mændene² ind, for at de skulde gribe Theramenes; og de traadte ind i Salen med deres Betjente, anførte af Satyros, som var den dristigste og frækkeste iblandt dem. Da sagde Kritias til dem: »Vi overgiver Theramenes her, som er dømt til Døden efter Loven, i eders Hænder. Tag I ham da og før ham derhen, hvor han skal, og gør saa, hvad der derefter skal gøres³.« Saa snart han havde sagt dette, begyndte Satyros at trække Theramenes bort fra Alteret, og Betjentene trak med; men Theramenes anraabte, som man nok kan forstaa, baade Guder og Mennesker og kaldte dem til Vidne paa, hvad der her skete. Raadet forholdt sig stille;

¹) Se Thuk. III. Bd., S. 447 Anm. 3.

²) Se ovfr. S. 81 Anm. 2.

³) Kritias skyer at sige rent ud, hvad han mener, »henret ham«.

thi det saa' baade, at Mændene ved Skranken tænkte ligesom Satyros, og at Pladsen foran Raadhuset var opfyldt af Besætningstropperne, og de vidste fuldt vel, at de havde givet Møde dér, væbnede med Dolke. Men Ellevemændene slæbte Theramenes af Sted hen over Torvet, medens han med høj Røst lod alle vide, hvilken skændig Behandling han led. Man fortæller ogsaa om en enkelt Ytring af ham, nemlig denne: da Satyros sagde til ham, at der skulde times ham en Ulykke, hvis han ikke tav stille, spurgte han ham: »Men hvis jeg nu tier stille, vil der saa maaske ikke times mig en Ulykke?« Og da han, tvungen til at dø, havde drukket Skarntydegiften, skal han have kastet de sidste Draaber ud lige som ved Kottabospillet¹ og sagt disse Ord: »Dette skal være for min skønne Kritias!« Jeg véd nu nok, at slige Ytringer i og for sig ikke er noget, som det er værd at gøre Væsen af; men det finder jeg dog beundringsværdigt ved Manden, at hverken den klare Tanke eller Lysten til Spøg veg bort fra hans Sjæl, skønt Døden hang ham over Hovedet.

Kap. 4.

1. Paa denne Maade døde altsaa Theramenes; og de Tredive, som mente, at nu kunde de endelig føre deres tyranniske Herredømme uden Frygt, udstedte saa den Befaling til dem, der stod uden for Listen, at de ikke maatte komme ind i Byen, og desuden slæbte de

¹) *Kottabos* var et Selskabsspil ved Drikkelag; det foregik saaledes, at naar man næsten havde drukket sit Bæger Vin ud, kastede man den lille Rest, der var levnet i Bægeret, ud i et Metalkar, idet man samtidigt nævnede Navnet paa sin Elskede eller sin Yndling, hvis Skaal man drak; og af den Klang, Draaberne gav, idet de slog mod Karret, tog man da Varsel om den Elskedes (»den Skønnes«, som det altid hed) Tilbøjelighed for En.

Folk bort til Døden fra deres Gaarde ude paa Landet, for at de selv og deres Venner kunde faa deres Marker i Besiddelse. Og da de forjagne søgte Tilflugt i Peiraieus, slæbte de ogsaa mange bort derfra og lod dem henrette; og de fyldte saaledes baade Megara og Theben med Flygtninge¹.

2. Herefter brød Thrasybulos op fra Theben med henved 70 Mand og besatte den faste Plads

¹) Efter hvad baade Aristoteles og Isokrates angiver, lod de 30 i deres korte Regeringstid (vistnok fra Juni 404 til Februar 403, 8—9 Maaneder) ikke mindre end 1500 Borgere henrette; Isokrates føjer dertil, at de tvang over 5000 til at flygte bort fra Athen. Plutarchos (Lysand. 27) og Diodoros (XIV, 6) fortælle, at Lakedaimonierne (d. v. s. det af den mægtige Lysandros ledede og i Sparta herskende Parti) havde vedtaget en Beslutning, hvorefter alle de lakedaimoniske Forbundsstater skulde rette sig, og som gik ud paa, at ingen maatte give de bortflygtende Athenaiere Tilhold hos sig, men de 30 skulde have Lov til at slæbe dem bort og lade dem henrette, hvor de saa end traf dem; og enhver, der søgte at hindre dem deri, skulde bøde fem Talenter. Men denne Bestemmelse modsatte baade Argos og Megara og fremfor alt Theben sig; ja i Theben, hvor man var højlig misfornøjet over, at Sparta tilegnede sig selv alene alle Frugterne af Sejren i Krigen, vedtog man endogsaa, at enhver By og ethvert Hus i Boiotien skulde staa aabent for de flygtende Athenaiere, og enhver, der ikke tog sig hjælpsomt af en Flygtning, som man prøvede paa at slæbe bort, skulde bøde et Talent; og hvis nogen førte Vaaben gennem Boiotien til Athen mod Tyrannerne, skulde enhver Thebaier lade, som om han hverken saa' eller hørte det. Lakedaimonierne synes da heller ikke at have gjort meget for at faa den udstedte Befaling efterlevet, om de end maaske hist og her have understøttet de 30's Gesandter, naar de kom for at faa nogen udleveret. Sandsynligvis har særligt Kong Pausanias og hans Parti, som var fjendsk mod Lysandros, formaaet at vække Betænkelighed hos Lakedaimonierne ved den Retning, som Regimentet i Athen tog, og saaledes gjort dem utilbøjelige til at skride ind mod de attiske Flygtninge og deres Hjælpere; og derved have saa disse følt sig opmuntrede til deres Angrebsforsøg mod de 30.

Fyle¹. De Tredive² rykkede ud imod ham fra Athen med de tre Tusinde og med Ridderne; det var dengang overmaade smukt Vejr. Da de nu vare komne til Fyle, gjorde straks nogle af det unge Mandskab med ubesindig Dristighed et Angreb paa Pladsen; men de udrettede intet derved, hvorimod de selv maatte fortrække med Saar og Tab. Nu ønskede de Tredive at indeslutte Pladsen med Belejrværker for at afskære Folkene derinde fra al Tilførsel af Levnedsmidler og saaledes tvinge dem til Overgivelse; men da indtraf der i Løbet af Natten og den paafølgende Dag et meget stærkt Snevejr. Under Snestormen drog de da hjem igen til Athen; men de havde undervejs mistet saare mange Folk af deres Trospersonale ved Angreb af Mændene fra Fyle³.

1) *Fyle* var en lille, ved sin Beliggenhed meget stærk Fæstning ved et Pas, i Bjærgkæden *Kithairon* paa Grænsen mellem Attika og Boiotien, c. 2½ Mil fra Athen.

2) Nu var der da egentlig kun 29; men Kollegiet kaldes stadigt de 30, selv efter at senere hen ogsaa Kritias og Hippomachos vare omkomne, saa der kun var 27 tilbage.

3) Som det er bemærket i Anm. 1 til S. 89, sætter Aristoteles vist med Rette den af X. her omtalte første Kamp, som de 30 forsøgte mod Thrasybulos, til Tiden før Theramenes's Hentrettelse. Til Tiden nærmest efter denne hører de ikke politisk berettigede Borgeres Afvæbning og Forvisning fra Athen og ligeledes (efter Diodoros XIV, 32) det af X. nedenfor (Kap. 4, 4) omtalte Kup, hvorved de 30 bemægtigede sig *Eleusis*. Kan man tro Diodoros, have de 30 paa dette Tidspunkt ogsaa indladt sig i Underhandlinger med Thrasybulos, idet de tilbød ham Theramenes's Plads, samt at han efter eget Valg maatte føre ti af de Landsforviste hjem med sig, hvis han vilde opløse sin Hær. Men Thrasybulos vilde ikke gaa ind derpaa, men krævede, at alle Forviste skulde have Lov til at vende hjem, og at den gamle demokratiske Forfatning skulde genoprettes. Dette vilde de 30 naturligvis ikke gaa ind paa; og saa foretog de det nye Tog imod Mændene fra Fyle, der omtales her hos X. i Kap. 4, 3. Hovedkampen stod efter Diodoros ved *Acharnai*; og efter at Thrasybulos, hvis

3. Da de nu kunde indse, at disse ogsaa vilde foretage Røvertog og slæbe Bytte bort fra Markerne, hvis der ikke blev stillet Vagter ud, sendte de baade de lakoniske Besætningstropper paa nogle faa Mand nær og to Eskadroner af Ridderne¹ ud til Egnene hen imod Landegrænsen, omtrent femten Stadier fra Fyle. Denne Styrke slog Lejr paa en Plads, der var tæt bevokset med Krat, og laa dér og holdt Vagt. Thrasybulos, hos hvem der nu allerede havde samlet sig henved 700 Mand, tog da disse med sig og drog ved Nattetid ned i Landet; han lod sine Folk gøre Holdt saa meget som tre eller fire Stadier fra de Tredives Vagttropper og blev saa staaende dér i Ro. Men paa det Tidspunkt, da Dagens Frembrud nærmede sig, og Vagttropperne just vare i Færd med at staa op og begive sig bort fra deres Lejrplads til de Steder, hvor enhver især skulde gaa hen, og Hestepasserne vare ved at strigle Hestene, under hvilket Arbejde de gjorde megen Larm, tog Thrasybulos og hans Folk deres Vaaben, rykkede frem i Ilmarche og faldt over dem; og nogle enkelte af dem huggede de ned dér paa Stedet, men alle de andre slog de paa Flugt og forfulgte dem over en Strækning af 6 eller 7 Stadier. Af de Sværtbevæbnede dræbte de over 120 Mand, af Ridderne Nikostratos, som havde Tilnavnet »den smukke«, og to andre til, som de endnu fandt liggende i deres Seng. Derefter trak de sig tilbage, oprejste et Sejrsmærke, samlede alle de Vaaben og alt det Tros, de havde erobret, og vendte saa hjem til Fyle. Ridderne fra Athen rykkede nu ud imod dem, men kunde ikke

Tilhængerskare Diodoros allerede da sætter til c. 1200 Mand, havde sejret her, rykkede han straks ind i *Peiraiæus* og besatte Borgen *Munichia* (se X. Kap. 4, 5).

¹) Om disses Korps, dets Inddeling og dets Chefer (*Hipparcherne*) se Thuk. I. Bd., Anm. bag i Bogen S. 30.

mere faa Øje paa nogen af Fjenderne; de tøvede da kun saa længe, til de Faldnes Paarørende havde faaet Ligene opsamlede, og trak sig saa atter tilbage til Byen,

4. Efter dette ansaa de Tredive ikke længere deres Stilling for sikker; og de fik da Lyst til at tilegne sig selv Eleusis, for at de her kunde have et Tilflugtssted, hvis det skulde blive nødvendigt. Kritias og de andre af de Tredive gav derfor Ridderne Befaling til at møde til Tjeneste og begav sig saa med dem til Eleusis. Efter at de her havde sammenkaldt Eleusinerne til en Mønstring under Vaaben, bød de, at de alle skulde lade sig indtegne paa en Liste, idet de foregav, at de ønskede at faa at vide, hvor mange de vare, og hvor meget Vagtmandskab de yderligere behøvede¹; efterhaanden som enhver havde ladet sig indtegne, skulde han saa, sagde de, gaa ud af den lille Port, der førte ned til Havet. Men nede ved Strandbredden havde de opstillet Ridderne paa begge Sider af Vejen, og deres Betjente greb nu enhver, alt efter som han kom ud af Porten, og lænkebandt ham; og da de alle sammen vare blevne grebne, bød de den ene af Hipparcherne, Lysimachos, at føre dem til Athen og overgive dem til Ellevemændene². Den følgende Dag stævnedes de alle de Sværtbevæbnede, der stod paa Listen³, og desforuden Ridderne til at give Møde i Odeion⁴; og her stod nu Kritias op og talte saaledes:

¹) for at de kunde forsvare Pladsen, hvis Thrasybulos skulde falde paa at angribe den.

²) Skiltringen af dette Kup baade hos X. og hos Diodoros synes dog at være noget overdreven; thi Lysias, som visselig ikke vilde fremstille de 30's Færd i for mildt Lys, siger, at de fra Eleusis og fra Salamis, som de behandlede paa samme Maade, tilsammen kun tog 300 Borgere til Fange paa denne Vis.

³) d. v. s. de 3000.

⁴) *Odeion* var en paa Perikles's Tid opført, med mange Søjler og et spidst Tag forsynet Bygning, der laa nær ved Theatret

»I Mænd, som her er forsamlede! Den Ordning af Statsstyrelsen, som vi arbejder paa at indføre, er ikke mindre i eders end i vor egen Interesse. Altsaa bør I ogsaa dele Farerne med os, ligesom I vil faa Del i Æresrettighederne; og derfor bør I fælde Dødsdom over de af os fængslede Eleusiniere, for at I kan have det samme baade at haabe og at frygte som vi.« Herefter pegede han paa en Plads og bød dem gaa derhen og afgive deres Stemmestene i alles Paasyn¹. De lakoniske Besætningstropper stod hos i fuld Rustning og opfyldte Halvdelen af Odeion; og Sagen billigedes ogsaa af dem blandt Borgerne, hvem det alene var magtpaaliggende at gøre sig Fordele paa andres Bekostning.

5. Herefter tog Thrasybulos sine Folk fra Fyle med sig (— der var nu allerede henved 1000 Mand samlede om ham —) og kom ved Nattetid ind i Peiraieus. Saa snart de Tredive havde faaet dette at vide, besluttede de straks at drage ud imod ham med de lakoniske Soldater saavel som med Ridderne og de Sværtbevæbnede; og derefter rykkede de frem ad Kørevejen, der fører op til Peiraieus². Mændene fra Fyle

paa Sydsiden af Akropolis; det var nærmest bestemt til Lokale for de store musiske Vædekampe ved Panathenæifesten, men det benyttedes ogsaa til Retslokale og paa forskellige andre Maader.

¹) Aabenlys Afstemning ligesom her havde de 30 efter en Angivelse hos Lysias ogsaa indført ved alle Domsforhandlinger i Raadet; dér sad de 30 forrest paa de Bænke, Prytanerne plejede at sidde paa, og foran dem stod der to Borde, som Raadsherrerne skulde lægge deres Stemmestene paa for alles Øjne, ved Frikendelse paa det forreste Bord, ved Domfældelse paa det bageste. Det særligt forargelige og retsstridige i det her foreliggende Tilfælde var, at der stemtes over alle de Anklagede under eet.

²) Vejen fra Athen til Peiraieus skraaner først nedad til den lave og sumpede Strækning *Halipedon* ude ved Kysten, men stiger saa igen opad til den klippefulde Peiraieushalvø.

tænkte først en Tid lang paa at spærre dem Opgangen til Byen; men da Omkredsen var stor, saa at den syntes at udkræve en talrig Besætning¹, medens de endnu ikke vare ret mange, sluttede de sig til sidst sammen i en tæt Skare og trak sig tilbage op paa Borgklippen Munichia. Mændene fra Athen vare imidlertid rykkede ind paa Hippodamostorvet², hvor de først opstillede sig i Slagorden, saaledes at de kunde udfylde den Gade, der fører op til den Munichiske Artemis's Tempel og Bendistemplet³; og Dybden af deres Sværtbevæbnedes Slagorden var ikke mindre end 50 Rækker. Da de saa havde opstillet sig saaledes, gav de sig til at rykke op ad Skraaningen. Mændene fra Fyle opstillede sig imod dem og udfyldte ligeledes Gaden, men havde ikke mere end højst 10 Rækker Sværtbevæbnede bag ved hinanden; bag dem havde imidlertid en Del Peltaster og letbevæbnede Spydkastere taget Stilling, og bag ved dem igen stod Stenkasterne⁴; disses Antal var meget stort, eftersom der ogsaa var Folk dér fra selve Pladsen, der havde sluttet sig til dem. Medens nu Modstanderne vare under Fremrykning, bød Thrasybulos sine Folk lægge deres Skjolde ned, og han selv gjorde ligesaa; men iført sin øvrige Rustning stillede han sig op foran Midten af deres Slagorden og holdt følgende Tale til dem:

¹) De maatte nemlig have kunnet besætte hele Linien fra Handelshavnen (*Emporion*) om til Bugten ved *Faleron*.

²) Det var det store Torv i Peiraieus, opkaldt efter Bygmesteren *Hippodamos* fra Miletos, som havde ledet Anlæggelsen af Byen Peiraieus paa Perikles's Tid.

³) *Bendis* var en thrakisk Maanegudinde, hvis Kultus blev indført af Athenaierne kort før den peloponnesiske Krigs Begyndelse; hendes Tempel fandtes paa Borgen Munichia i Peiraieus, og her fejredes hendes Fest, *Bendideia*, aarligt i Foraarsmaaneden Thargelion.

⁴) som udslyngede Stene med Haanden.

6. »Medborgere! Nogle af eder vil jeg lade vide og andre iblandt eder vil jeg blot minde om, at af dem, der her rykker frem imod os, er de, der indtager den højre Fløj, de samme Folk, som I for fire Dage siden slog paa Flugt¹ og forfulgte, hvorimod de, der staar yderst paa venstre Fløj, netop er de Tredive, disse Mænd, som baade har berøvet os vor Borgerret, skønt vi ikke havde gjort nogen som helst Uret, og fordrevet os fra vore Huse, dræbt de kæreste af vore Slægtninge og Venner og lagt Beslag paa deres Gods. Men nu er de visselig komne i den Stilling, som de selv vel aldrig havde troet at de skulde komme i, medens vi stadigt har ønsket det. Thi for det første staar vi fuldt rustede over for dem; og dernæst understøtter jo nu Guderne aabenlyst os i Kampen, fordi vi før mangan en Gang blev grebne og fængslede af disse Folk, snart medens vi sad ved vort Maaltid, snart medens vi laa i vor Seng eller besørgede vore Forretninger paa Torvet, lige som ogsaa andre af os blev ramte af Landsforvisning, ikke blot uden at vi gjorde nogen Uret, men endogsaa uden at vi saa meget som opholdt os her i Landet. Ja, Guderne staar paa vor Side: thi baade forvandler de jo pludselig godt Vejr til Vintervejr, naar det er til vort Gavn, og naar vi indlader os i Kamp med vore Modstandere, forunder de os at rejse Sejrsmærker, skønt vi kun er faa og de andre mange; og nu har de endelig her ført os til en Plads, paa hvilken vore Fjender hverken er i Stand til at kaste med Sten eller med Spyd ud over deres Forældes Rækker, fordi de maa slynge disse Vaaben opad, hvorimod vi kan kaste baade Lanser og Spyd og Stene ovenfra nedad, saa at vi let vil kunne naa dem og saare mange af dem. Og rigtignok kunde maaske

¹) i Slaget ved Acharnai, se ovfr. Kap. 4, 3.

nogen mene, at i det mindste de af dem, der staar i de forreste Rækker, nødvendigvis maatte komme til at kæmpe under lige Vilkaar med os; men selv dette er ikke Tilfældet. Thi hvis blot I, saaledes som I bør, udslynger eders Kastevaaben rigtig med Iver, vil I aldrig kunne skyde fejl af dem, da de jo opfylder hele Gaden; derimod vil de for at hytte sig stadigt krybe i Skjul under deres Skjolde, og saaledes vil det baade blive os muligt at hugge løs paa dem, hvor vi vil, medens de er ligesom blinde, og vi vil ogsaa kunne springe ind paa dem og vælte dem omkuld.

Lad os da, Soldater, gøre os Umage for, at enhver enkelt af os kan vide med sig selv, at han i forreste Række har bidraget til Sejren her. Thi denne Dag skal nu, om det er Guddommens Vilje, gengive os baade vort Fædreland og vore Huse, vor Frihed og vore Æresrettigheder, vore Børn (hvis vi har Børn) og vore Hustruer. Lyksalige er i Sandhed de af os, der efter at have sejret skal opleve denne Dag, den dejligste af alle Dage! Men lyksalig er ogsaa den, der maatte falde; thi ingen, han være saa nok saa rig, vil faa saa skønt et Gravmæle. Jeg skal da nu, saa snart det rette Øjeblik kommer, begynde at istemme Slagsangen; og naar vi da have paakaldt Enyalios¹, lad os saa alle med endrægtigt Sind tage Hævn over disse Mænd til Gengæld for den Voldsfærd, vi har maattet døje af dem!«

7. Efter at have holdt denne Tale vendte han sig atter om imod Fjenderne, men blev dog foreløbig staaende i Ro. Thi Spaamanden, som tog Varsler for ham

¹) *Enyalios*, Krigens Gud, opfattes snart som identisk med *Ares*, snart som en Søn af ham og hans Ledsagerinde, Krigsgudinden *Enyo*. Efter at Slagsangen (til Apollon) var afsungen, plejede Krigerne at paakalde Enyalios, idet hans Navn vekslede med Krigsraabet *alalá*.

og hans Hær, bød dem, at de ikke maatte skride til Angreb, førend en af deres egne Folk enten var falden eller bleven saaret; »men saa snart dette er sket«, sagde han, »skal jeg føre an og I følge mig; og I skal da vinde Sejr, men jeg vil finde Døden, tror jeg da.« Og heri tog han ikke fejl; thi saa snart de atter havde taget deres Skjolde op, sprang han selv, ligesom dreven af en uimodstaaelig Skæbnes Magt, ud af Rækkerne, styrtede løs paa Fjenderne og var den første, der blev dræbt (— han ligger begravet ved Broen over Kefisos —); men de andre sejrede og forfulgte deres Modstandere ned ad Klippeskraaningen, indtil de naaede den jævne Slette. I denne Kamp faldt af de Tredive Kritias og Hippomachos, endvidere af Timandsregeringen i Peiraeus Charmides, Glaukons Søn¹, og af de øvrige henved 70 Mand. Sejrherrerne bemægtigede sig de faldne Fjenders Rustninger, men de trak ikke Kjortlerne af nogen af deres Medborgere.

8. Da nu dette var sket, og de havde givet deres Modstandere Lov til at optage de Faldnes Lig under Vaabenhvile, kom mange Folk fra begge Sider hen til hinanden og talte sammen. Og her fik nu Kleokritos², som beklædte Heroldembedet ved Mysterierne og havde en meget stærk Stemme, paabudt almindelig Tavshed, hvorefter han holdt følgende Tale:

»Medborgere! Hvorfor jager I os ud af Landet? hvorfor vil I slaa os ihjel? Vi har jo dog aldrig nogen-

¹) Se ovfr. S. 81, Anm. 2 Sl.

²) *Kleokritos* maa, som hans Tale viser, have staaet paa Thra-sybulos's Side; og det var jo ogsaa naturligt nok efter den Skændselsdaad, de 30 havde øvet mod Eleusis. Han har hørt til den gamle præsteligé Adelsslægt *Kerykes*, som stadigt besatte et af de høje Præsteembeder ved de eleusinske Mysterier, nemlig Embedet som »Herold« (*kéryx*). Denne skulde ved Mysteriefesten opfordre Deltagerne til Andagt, foresige Bønformularen, gøre Tjeneste ved Ofringen o. s. v.

sinde gjort eder noget ondt; vi har tværtimod sammen med eder taget Del i den helligste Gudsdyrkelse og fejret Ofringer og de skønneste Højtidsfester i Fællesskab; vi har sunget og danset i Kor sammen, gaaet i Skole sammen, været Soldater sammen, og vi har udstaaet mange Farer sammen med eder baade til Lands og til Vands for at værne om Frelse og Frihed for begge Partier i Forening. Jeg besværger eder ved de i vore Slægter nedarvede Guder, ved Frændskab og Svogerskab og Venskab (— thi ved alle disse Baand er jo mange af os nøje knyttede til hverandre —): skam eder dog baade for Guder og Mennesker og hold op med at forsynde eder mod vort Fædreland, og adlyd ikke de Tredive, disse højst ugudelige Mennesker, som for egen Fordels Skyld næsten har dræbt flere af Athenaierne i otte Maaneder end alle Peloponnesierne har gjort i ti Aars Krig. Vi kunde have levet i Fred med hverandre som gode Medborgere; men det er disse Mennesker, der vækker den allerafskyeligste, den tungeste, ugudeligste, baade for Guder og Mennesker mest forhadte Krig mellem os indbyrdes. Men det skal I dog vide, at ogsaa blandt dem, der nu her er blevne dræbte af os, er der adskillige, over hvis Død ikke blot I, men ogsaa vi har fældet mange bitre Taarer.«

9. Dette var hans Ord. Men de af Regeringens Medlemmer, der endnu vare i Live, førte, baade paa Grund af deres Nederlag og fordi de oven i Købet fik saadan Tale at høre, deres Folk tilbage til Athen. Den følgende Dag sad de Tredive, saare nedslagne og forladte af alle, sammen i deres Forsamlingshus; men hvad de tre Tusinde angik, da herskede der overalt, hvor de enkelte Afdelinger af dem stod opstillede, Uenighed mellem dem indbyrdes. Thi alle de, der havde øvet en eller anden Voldsgerning og i den Anledning vare bange, talte ivrigt for, at man ikke skulde

visе nogen Eftergivenhed over for Mændene i Peiraiеus; men alle de, der fortrøstede sig til, at de ikke havde gjort sig skyldige i nogen Uret, betænkte med sig selv og forestillede ogsaa de andre, at det ikke var værd for dem at underkaste sig disse Ulykker; og de sagde, at man ikke burde adlyde de Tredive eller tillade dem at styrte Byen i Fordærvelse. Og til sidst vedtog de da¹ at afsætte de Tredive og vælge nogle andre i deres Sted; og de valgte ogsaa ti Mænd, een af hver Stamme.

10. Derefter drog de Tredive bort til Eleusis²; men Timændene havde i Forening med de to Hipparcher Regeringen over Mændene i Athen, som vare i overmaade stor Forvirring og gensidig mistroede hverandre. Nu maatte ogsaa Ridderne ligge ude paa Vagt om Natten i Odeion, hvor de stillede baade med deres Heste og med de Skjolde, som Sværtbevæbnede bruge; og eftersom de vare opfyldte af Mistro, lod de

1) Efter Aristoteles skete dette i en Folkeforsamling, som de 3000 holdt paa Torvet i Athen.

2) Lysias fortæller dog, at to af dem, *Eratothēnes* og *Feidon*, blev tilbage i Athen; ja den sidste blev endog Medlem af den nye, med uindskrænket Fuldmagt udrustede Timandsregering, som kom til at bestaa af Folk, der havde hørt til Kritias's og Charikles's ivrigste Modstandere, altsaa nærmest til Theramenes's Parti. Efter Aristoteles og Diodoros havde Timandsregeringen af sine Vælgere faaet den Hovedopgave at søge at bringe Fred og Forsoning i Stand med Mændene i Peiraiеus; men da de først vare komne til Magten, brød de sig slet ikke om dette, men fortsatte ganske i det samme Spor som de 30. Særligt fortæller Aristoteles, at da de mærkede, at Borgerne knurrede imod dem herfor, søgte de at skræmme dem ved at fængsle og henrette en højt anset Borger *Demaretos*; og de naaede virkelig ogsaa for en Tid deres Hensigt herved og opretholdt Voldsregimentet, idet de støttedes dels af Kallibios og hans lakoniske Soldater, dels af mange af Ridderkorpset, som vare ivrigt opsatte paa at hindre Mændene fra Peiraiеus i at komme hjem til Athen.

stadigt Patrouiller gaa rundt, fra Aftenens Frembrud af med Skjoldene¹ paa Byens Mure, men fra den tidlige Morgenstund af til Hest; de vare nemlig bestandig i Angst for, at nogle af Mændene fra Peiraieus skulde overrumple dem og trænge ind i Byen. Men disse, hvis Tal nu var vokset stærkt, og som havde optaget alle Slags Folk i deres Rækker, lavede sig Hoplitskjolde, nogle af Træ, andre af Vidjer, og dem maledede de hvide²; tillige udstedte de en Bekendtgørelse, hvori de højtideligt lovede, at alle, der hjalp dem i Krigen, selv om de vare Udlændinge, skulde faa samme Rettigheder som de mest begunstigede Metoiker³. Og saa rykkede de, inden ti Dage vare gaaede hen, ud med mange Sværtbevæbnede og mange Letbevæbnede; desuden havde de faaet henved 70 Ryttere. De foretog nu forskellige Strejftog i Landet for at fouragere og bemægtigede sig en Del Tømmer og Korn; men Natten tilbragte de igen i Peiraieus. Af Mændene i Athen rykkede ingen Sværtbevæbnede ud; men Ridderne overvældede dels ved forskellige Lejligheder nogle af Peiraieusmændene, der vare ude paa Plyndring, dels plagede de idelig deres sluttede Hærkorps med Angreb. De stødte ogsaa en Gang paa nogle Folk fra Aixone⁴, der vare paa Vejen ud til deres Landejendomme for at hente de dér beroende Levnedsmidler; og dem lod Hipparchen Lysima-

¹) idet de altsaa nedlod sig til at tjene som sværtbevæbnede Fodsoldater (*Hopliter*).

²) formodentlig for saaledes at have et Kendetegn paa deres Folk.

³) Om *Metoikerne* se Thuk. I Bd. S. 196 Anm. 2. De mest begunstigede blandt dem kaldtes *Isoteler*: de manglede Borgerret, men vare m. H. t. Skatte- og Krigstjenestepligt stillede lige med Borgerne (gunstigere end de andre Metoiker), og de nød ogsaa ellers tit visse særlige Begunstigelser.

⁴) *Aixone* var en af de attiske Demer (Thuk. I Bd., S. 232 Anm. 2), som laa nær ved Kysten S. for Athen.

chos hugge ned, skønt de tiggede og bad meget for deres Liv, og skønt mange af Ridderne vare forbitrede derover. Til Gengæld dræbte saa Peiraieusmændene Ridderen Kallistratos af Stammen Leontis, som de havde taget til Fange ude paa hans Landgods. De havde da nu ogsaa faaet store Tanker om sig selv, saa at de endog vovede Angreb paa selve Athens Mure. I denne Anledning bør man maaske ogsaa omtale den snilde Forholdsregel, som en Mekaniker i Athen fandt paa; da han nemlig havde faaet at vide, at Fjenderne tænkte paa at føre deres Belejringsmaskiner ind imod Byen ad Rendebanen fra Lykeion¹, sagde han, at man skulde lade alle de Forspandsdyr, man havde, køre Stenblokke, saa store som der kunde køres paa en Vogn, ind paa Banen og kaste dem af dér paa Pladsen, hvor hver især fandt for godt. Dette skete ogsaa, og hver enkelt af disse Stenblokke voldte Angriberne svære Bryderier.

11. Nu skikkede baade de Tredive fra Eleusis og de tre Tusinde² fra Athen Sendemænd til Lakedaïmon og opfordrede Lakedaïmonierne til at bringe Hjælp, idet de sagde, at Demokratiet havde gjort Opstand mod Sparta³. Lysandros, som beregnede, at man hurtigt vilde kunne tvinge Mændene i Peiraieus til Un-

¹) Se ovfr. S. 10 Anm. 4. Imellem dette Gymnasion og Byen, som paa den mod Bækken *Eilissos* vendende Side ikke var saa stærkt befæstet og derfor lettest kunde angribes dér, laa en stor, fri Plads (Rendebanen, *drómos*), der benyttedes til Øvelsesplads for Ridderkorpset.

²) Det var vel egentlig snarere Timandsregeringen, som ogsaa Aristoteles siger.

³) Efter Lysias skulle de ogsaa have beskyldt Demokraterne i Peiraieus for, at de vilde bringe Athen i Thebaïernes Magt; og dette har sikkert især gjort Lakedaïmonierne forbitrede paa Demokraterne, da der allerede paa dette Tidspunkt var opstaaet en stærk Misstemning mellem dem og Thebaierne.

derkastelse, hvis man ved en Belejring baade fra Landsiden og fra Søsiden fik dem afskaarne fra Tilførsel af Levnedsmidler, understøttede Sendemændenes Andragende og fik udvirket, dels at man laante dem 100 Talenter, dels at man udsendte ham selv som Befalingsmand over Tropperne til Lands og hans Broder Libys som Nauarch. Han begav sig derpaa selv fra Lakadaimon til Eleusis¹ og sammendrog her efterhaanden mange Sværtbevæbnede fra Peloponnesos; imidlertid holdt Nauarchen Vagt paa Havet, for at der ikke ad Søvejen skulde blive indført nogen som helst Fornødenheder til dem i Peiraieus. Følgen heraf blev, at disse snart igen befandt sig i Nød og Forlegenhed, medens omvendt Mændene i Athen nu paa ny vare store paa det i Fortrøstning til Lysandros. I denne Gænge vare Sagerne komne, da den lakadaimoniske Konge Pausanias greb ind². Han var bleven misundelig paa Lysandros ved Tanken om, at, hvis han fik dette Foretagende ført til en heldig Afslutning, vilde han maaske baade indlægge sig Ære derved og tillige bringe Athen i Afhængighed af sig selv personlig; derfor fik han ved Overtalelser tre af de fem Eforer paa sin Side og kom saaledes til at rykke ud med den spartanske Krigsmagt³. Ogsaa alle Forbundsfællerne

¹) Lysandros har utvivlsomt helst villet yde de 30 sin Understøttelse.

²) X. har her glemt at berette, at der imidlertid ogsaa var foregaaet en Regeringsforandring i Athen, som fik megen Betydning for Sagernes Udvikling i den følgende Tid. Da nemlig Timandsregeringen stadigt havde Uheld i Kampen mod Peiraieusmændene, blev den (efter Aristoteles) omsider styrtet, og der blev indsat en ny Timandsregering af virkelig brave og fædrelandskærlige Mænd, som alvorligt arbejdede paa at faa sluttet Fred med Peiraieusmændene, allerede før Pausanias kom til Hæren. De væsentligste Medlemmer af denne Regering vare *Rhinon* og *Fayllos*.

³) Det var nemlig Eforerne, den mægtigste lakadaimoniske Øverste, der havde Hovedindflydelsen paa den udenrigske Po-

fulgte med ham paa Boioterne og Korinthierne nær; disse foregav til deres Undskyldning, at de efter deres Opfattelse vilde bryde deres Ed¹ ved at drage i Felten mod Athenaierne, eftersom disse ikke gjorde noget, der stred mod Fredsbestemmelserne; men den virkelige Grund til denne deres Handlemaade var, at de mærkede, det var Lakedaimoniernes Hensigt at bringe Athenaiernes Land i deres egen Besiddelse og gøre det til en tro Lydstat under sig.

12. Pausanias lejrede sig paa den Slette, der hedder Halipedon, og stod selv i Nærheden af Peiraieus med den højre Fløj, medens Lysandros² med hans Lejetropper dannede venstre Fløj. Derpaa skikkede Pausanias Sendemænd til Mændene i Peiraieus og opfordrede dem til at nedlægge Vaabnene og forfølge sig hjem, hver til sit; men da de ikke vilde adlyde hans Bud, foretog han et Angreb paa dem, dog kun paa Skrømt og bare for at det ikke skulde blive klart for alle og enhver, at han var velvillig stemt imod dem. Efter at han altsaa havde trukket sig tilbage igen uden at have udrettet det mindste ved sit Angreb, tog han den følgende Dag to Korpser³ af Lakedaimonierhæren

litik og paa Bestemmelsen om, naar der skulde føres Krig; naar hele den spartanske Regering paa deres Initiativ havde besluttet Krig, udstedte de Krigserklæringen, opbød Mandskabet til Leding og bestemte ogsaa ofte egenmægtigt, hvilken af de to Konger der skulde rykke ud med Hæren.

¹) d. v. s. den Ed, de havde aflagt paa Fredstraktaten med Athen 404. Om denne Undskyldningsgrunds Berettigelse se Thuk. V, Kap. 30.

²) Efter Kongens Ankomst som øverste Hærfører havde naturligvis Lysandros og hans Broder maattet stille sig under hans Kommando.

³) Lakedaimoniernes Hær synes efter det her af X. anvendte Udtryk nu at have været ordnet og inddelt paa en anden Maade end den, vi kende fra Thukydidess Skildring af Slaget ved Mantinea (Thuk. III. Bd., S. 61 Anm. 2); den var nu delt i

og tre Eskadroner af de attiske Riddere med sig og marcherede hen til den saakaldte »stumme Havn«¹ for at undersøge, hvor det var lettest at anlægge en Indeslutningsmur om Peiraieus. Da nu under hans Tilbage-marche herfra en Skare af Peiraieusmændene gjorde et Udfald imod ham og voldte ham nogle Bryderier, blev han ærgerlig derover og gav Befaling til, at Ridderne skulde give deres Heste Tøjlen og gøre et rask Indhug paa dem, og de ti yngste Aldersklasser af Fodfolket² skulde følge med Ridderne; med Resten af Mandskabet kom han selv bag efter. Og de dræbte da henved tredive Mand af de Letbevæbnede og forfulgte de øvrige lige ind til Theatret i Peiraieus³. Men her var hele den Styrke baade af Peltaster og af Sværtbevæbnede, som Peiraieusmændene havde, netop i Færd med at træde under Vaaben; og de Letbevæbnede stormede nu øjeblikkeligt frem, udslyngede Kastespyd og Stene og brugte deres Buer og Slynger. Lakedaimonierne maatte, da mange af dem bleve saarede og de trængtes stærkt, trække sig tilbage med Fronten vendt mod Fjenderne, og disse gik imidlertid stadigt stærkere løs paa dem. Her faldt de to Polemarcher Chairon og Thibra-

6 Korpser (*morai*), der hvert især anførtes af en af de 6 *Polemarcher*.

- 1) Dette maa have været en af de mange Vige, hvori Peiraieus-havnen delte sig, men dens Beliggenhed kendes ikke bestemt. Om Navnets Betydning se Thuk. II. Bd., Anm. bag i Bogen S. 6, hvor der er Tale om en anden Havn af samme Navn.
- 2) Spartanernes Tjenestetid varede fra det 20nde til det 60nde Aar, saa at Hæren indesluttede 40 Aldersklasser; naturligvis var det mest de yngre Aldersklasser, der bleve tagne med i Krigen. Ved Opstillingen af Hæren til Slag maa der være blevet taget et vist Hensyn til disse Aldersklasser, navnlig saaledes, at de yngste stilledes forrest, saa at de let kunde detacheres fra den øvrige Hær til Angreb eller Forfølgelse.
- 3) Dette laa paa den nordvestlige Skraaning af Borgklippen *Munichia*.

chos, samt Lakrates, som havde sejret i Væddekampene ved Olympia, og en Del andre Lakedaimoniere (de, der ligge begravne uden for Dipylonporten i Kerameikos¹). Da nu Thrasybulos og hans andre Folk saa' dette, ilede de til for at hjælpe deres Letbevæbnede og opstillede sig hurtigt i en Slagorden af otte Mands Dybde foran Landsbyen Halai². Nu gav Pausanias, som under Fjendernes voldsomme Trængen paa havde maattet vige saa meget som fire eller fem Stadier tilbage hen imod et Højdedrag, Lakedaimonierne og deres Forbundstropper Befaling til at rykke nærmere og forene sig med ham; og efter at han saa her havde opstillet sin Slagorden saaledes, at den fik en meget stor Dybde, førte han den frem mod Athenaierne. Disse holdt vel nogen Tid Stand og indlod sig i Nærkamp med ham, men omsider blev en Del af dem kastede ud i Sumpene ved Halai, og de andre gav sig til at flygte; og der faldt omtrent 150 af dem. Pausanias rejste da et Sejrsmærke og trak sig derpaa tilbage.

13. Men trods det forefaldne var han alligevel ikke forbitret paa Peiraieusmændene, men sendte underhaanden Bud til dem og opfordrede dem til at skikke Sendemænd til ham og de tilstedeværende Eforer, samt belærte dem om, hvad de skulde lade Sendemændene sige; og de adlød da ogsaa hans Opfordring. Han søgte tillige at sætte Splid imellem Mændene i Athen³

¹) Se Thuk. I. Bd., S. 248 Anm. 2.

²) *Halai* (*Aixonides*) var en Demos ved den nordlige, stærkt sumpede Bred af Peiraieusbugten.

³) Dette er næppe rigtigt; thi paa dette Tidspunkt var (i ethvert Fald efter Aristoteles's Beretning) den nye Timandsregering indsat i Athen, og den arbejdede med alle Borgeres Samstemning paa Fred. Men Pausanias har muligvis nok opfordret Rhinon og hans Kolleger til at sende Bud til ham og Eforerne med Anmodning om, at de vilde mægle Fred mellem Peiraieusmændene og Athenaierne.

og lod den Opfordring udgaa til dem, at saa mange som muligt af dem skulde slutte sig sammen og henvende sig til ham og Eforerne og sige, at de slet ikke skøttede om at føre Krig med Peiraieusmændene, men ønskede at faa Fred med dem, for at de saa begge Parter i Forening kunde være Lakedaimoniernes gode Venner. Ogsaa Eforen Naukleidas var med Glæde Vidne til denne Tale¹; thi i Overensstemmelse med den Lov, hvorefter to af Eforerne skulle ledsage Kongen, naar han er ude paa Felttog, var ogsaa ved denne Lejlighed baade han og en anden til Stede, og begge hældede de mere til Pausanias's politiske Anskuelser end til Lysandros's. Derfor vare de da ogsaa meget ivrige for at sende de ankomne Sendemænd til Lakedaimon, baade dem fra Peiraieus, som medbragte det dem foreskrevne Forslag til Fredsslutning med Lakedaimonierne, og de private Afsendinge fra dem i Athen, Kefisofon og Meletos. Straks efter at disse vare afgaaede til Lakedaimon, sendte imidlertid ogsaa Regeringens Tilhængere i Athen Bud til Lakedaimon for at sige, at de selv overgav baade deres Mure og deres Personer i Lakedaimoniernes Vold, saa at disse maatte gøre med dem, hvad de vilde; men paa den anden Side, sagde de, ansaa de det for billigt, at ogsaa Mændene i Peiraieus, siden de jo erklærede sig for Lakedaimoniernes Venner, overgav baade Peiraieus og Munichia til dem. Da nu Eforerne og Folkeforsamlingen i Lakedaimon havde hørt alle disse Afsendinge, udsendte de femten Mænd² til Athen og paalagde dem i Forening med Pausanias at stifte Fred og Forlig paa den bedst mulige Maade. Og

¹) d. v. s. den, der forebragtes Pausanias og Eforerne af de to private Sendemænd fra de Athenaiere, der paa Pausanias's Opfordring havde skilt sig fra Regeringen i Athen (efter X's Fremstilling).

²) Efter Aristoteles kun 10.

de stiftede da ogsaa Forlig paa det Vilkaar, at Athe-naierne skulde holde Fred med hverandre indbyrdes, nedlægge Vaabnene og forføje sig hjem hver til sit med Undtagelse af de Tredive og Ellevemændene og de Ti, der havde hersket i Peiraieus; og hvis nogen af dem fra Athen ikke ansaa sig for sikre dér, overlod de dem Eleusis til at bosætte sig i¹. Efter at dette var fuldbragt, opløste Pausanias sin Hær; og Mændene fra Peiraieus drog under Vaaben op paa Borgen i Athen og holdt der en Ofring til Athena².

14. Saa snart de vare stegne ned igen fra Borgen, sammenkaldte Krigsøverstjerne Athens Borgere til en Forsamling; og i denne stod Thrasybulos op og holdt følgende Tale:

»I Mænd her fra Byen! Jeg raader eder til at komme til Selverkendelse; og det vil I vistnok snarest komme, hvis I vil tænke over, hvad I vel har at være stolte af, saa at I i Kraft deraf skulde kunne prøve paa at optræde som Herrer over os. Er I maaske mere retfærdige? Nej, thi skønt det menige Folk er fattigere end I, har det aldrig indtil denne Dag gjort nogen som helst Uret mod eder for Penges Skyld, hvorimod I, skønt I er rigere end alle andre, har øvet mange slette Handlinger for egen Fordels Skyld. Men siden I da ikke paa nogen Maade kan gøre Krav paa Ros for Retfærdighed, betænk saa, om det maaske skulde være mandig Tapperhed, I har Ret til at være stolte af fremfor os. Nu, hvorledes skulde man vel kunne finde en bedre Afgørelse paa dette Spørgsmaal end ved at se hen til, hvorledes vi har opført os i Krigen mod

¹) Se Anm. bag i Bogen.

²) Efter en Angivelse hos Plutarchos vendte Demokraterne hjem til Athen den 12te i Maanedens Boëdromion, d. v. s. i September 403.

hverandre? Men maaske vil I saa sige, at I staar over os i Henseende til Krigsstyrke? Godt; men skønt I havde baade Fæstningsmure og svære Vaaben og Pengemidler og Peloponnesierne til Forbundsfæller, er I dog blevne slaaede lamme af dem, der intet havde af alt dette. Eller mener I endelig, at I har Ret til at hovmode eder af eders Forbindelse med Lakedaimonierne? Hvorledes dog det? de har jo nu begivet sig bort efter at have overgivet eder i dette forurettede menige Folks Vold, ganske som man overgiver bidske Hunde bundne i en Lænke til dem, de har gjort Skade¹. Dog vil jeg sandelig ikke have, at I, mine Venner og Stalbrødre, paa nogen som helst Maade skal handle mod den Ed, I har svoret; nej, til eders andre skønne Gerninger skal I ogsaa føje denne, at I viser, at I baade overholder eders Ed samvittighedsfuldt og agter eders Pligter mod Guderne.*

Efter at han havde talt disse og andre lignende Ord og sagt, at man ikke burde fremkalde nogen Splid og Forvirring, men rette sig efter Statens gamle Love, hævede han Folkeforsamlingen.

15. Saa indsatte de da nu de sædvanlige Regeringsøvrigheder og levede derefter under en ordentlig fri Forfatning. Men senere hen i Tiden, da de havde faaet at vide, at Mændene i Eleusis samlede Lejetropper, drog de i Felten imod dem med hele deres Krigsstyrke; og Eleusiniernes Krigsøverst, som indfandt sig hos dem for at underhandle, slog de ihjel, men de øvrige bevægede de ved Hjælp af deres Venner og Frænder, som de sendte ind til dem i Eleusis, til

¹) Ordene indeholde en Hentydning til en for alle Athenaiere velbekendt Lov af Solon, som bestemte, at hvis en Hund bed, skulde den overgives bunden i en fire Alen lang Halslænke til den, som den havde bidt.

at slutte Forlig med sig. Og de aflagde Ed paa, at de visselig vilde glemme alt ondt, som var dem imellem; og siden have de indtil den Dag i Dag levet sammen i borgerlig Endrægtighed, og Folket har holdt troligt fast ved sine edelige Løfter.

Saaledes endte Borgerkrigen i Athen.
